

• מן הפרשה
• מן המדרש
• ד' אמות של הלכה
• ישמחו במלכותך שומרי שבת
• מאורות התנוכה
• זכרון לצדיקים
• בעל ה"בית שער" (פרק א')

לעילוי נשמת
מרן הגאון רבי אשר הכהן
דייטש זצוק"ל
ת.נ.צ.ב.ה.

מאורות השבת

שע"י המכון התורני ירושלים

וישב - תשפ"ה | גליון 143 | עורך ראשי: הרב נעם יעקובי שליט"א

ניתן לקבל את העלון כל שבוע
במייל: 0527615936b@gmail.com

מן הפרשה

להערות והארות: 0527615936b@gmail.com
מתקבלות עבודות הקלדה ועימוד
ב"מכון התורני" רחוב האומן 27 ירושלים. טל: 0546371585

מדברי מרן הגר"ח שמואלוביץ זצ"ל - שערי חיים

הכרת הטוב

עיקר עבודת האדם היא דוקא מתוך הקושי

משפטם על פי דין, ולא חזר בו ראובן מעצם פסק הדין, אלא שהתבונן ראובן בדבר, וראה כי הוא מחוייב להפך בזכותו של יוסף ולהצילו מחמת חיוב הכרת הטוב, על אף פסק הדין. [אמנם לאחיו לא אמר כן, אלא אמר להם שאין הדין אמת, וזאת כדי שישמעו לקולו, וכמו שכתוב שאמר להם ראובן. "הלא אִמְרָתִי אֵלֵיכֶם לֵאמֹר אֶל תִּתְּאוּ בְיָדְךָ" (בראשית מב, כב)].

אך יש להתבונן בעצם חיובו של ראובן להכיר טובה ליוסף. וכי מה עשה לו יוסף, והרי לא היה כאן אלא חלום. וגם החלום עיקרו היה לטובת יוסף, אלא שבדרך אגב נודע לראובן על ידי אותו חלום שלא נדחה מכח אותו מעשה, והרי הוא נמנה שוב עם אחיו.

רואים אנו מכאן יסוד גדול בחיוב הכרת הטוב, כי החיוב אינו תלוי בטירחה שהשקיע המיטיב וגם לא בכוונת המיטיב, ואף טובה כזו שיוסף מונה אותו עם אחיו - מחייבת הכרת הטוב. ואף על פי שלא השקיע יוסף שום עמל בטובה, מכל מקום כיון שקיבל טובה ממנו, הוא מחוייב בהכרת הטוב. ועל מידה זו של הכרת הטוב זכה ראובן והעידה עליו התורה "וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן וַיִּצְלְהוּ מִיָּדָם".

ואמרו במדרש (רות רבה ה, ו): "שאלו היה ראובן יודע שהקב"ה מכתוב עליו "וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן וַיִּצְלְהוּ מִיָּדָם", בכתפו היה מוליכו אצל אביו". גילו לנו חז"ל שלמרות כל זאת עדיין יש מקום תביעה על ראובן, כי אילו היה יודע ראובן שהדין שחידש בחיובי הכרת הטוב יהיה תורה לעד, בכתפו היה מוליכו אצל אביו, והיה עושה אף את גמר הצלה. הוא אמנם הציל את יוסף ממיטתו, אך התביעה עליו שהיה לו להצילו לגמרי והוליכו אצל אביו.

הכרת הטוב לדבר שנהנה ממנו
"וַיֹּאמֶר לוֹ לָךְ נָא רְאֵה אֶת שְׁלוֹם אַחֶיךָ וְאֵת שְׁלוֹם הַצֹּאן" (בראשית לו, יד). "את שלום אחיך" נחא, אלא מאי "ואת שלום הצאן"? הדא אמר שאדם צריך לשאול בשלום דבר שיש בו הנייה ממנו (בראשית רבה פד, יג).

ונראה שהוא מגדר הכרת הטוב. למדים אנו מכאן יסוד גדול, שיש חיוב הכרת הטוב לכל מה שהאדם נהנה ממנו, אף לבעלי חיים שאין בהם דעת, ואף על פי שאין הצאן מתכוין להיטיב עמו, מכל מקום כיון שהאדם נהנה ממנו, מחוייב הוא בהכרת הטוב כלפיו.

ומפליא הדבר, שבדיבור אחד דרש יעקב אבינו בשלום בניו, שבטי י"ה, ובשלום הצאן - הרי לנו גודל החיוב במידת הכרת הטוב.

ויתירה מכך מצינו חיוב הכרת הטוב אף כלפי דומם, שהרי במכות מצרים לא נעשו מכת דם צפרדע וכינים על ידי משה רבינו עצמו, וכמו שכתב רש"י (שמות ז, טו): "לפי שהגין היאור על משה כשנשלך לתוכו, לפיכך לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעים, ולקה על ידי אהרן". מכיון שמשה קיבל מהם טובה לפיכך אינו בדין שילקו על ידו.

חיוב הכרת הטוב עד היכן

"וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן וַיִּצְלְהוּ מִיָּדָם" (בראשית לו, כא). אמר ראובן: הוא מונה אותי עם אחי ואיני מצילו? אני הייתי סבור שנדחיתי מכח אותו מעשה [מעשה בלהה], והוא מונה אותי עם אחי, שנאמר "וְאַחַד עֶשֶׂר כּוֹכָבִים מִשְׁתַּחֲוִּים לִי" (בראשית לו, ט), ואיני מצילו? (בראשית רבה, פד, טו)

חז"ל פירשו "וישמע ראובן", מלשון התבוננות ובינת הלב. כי הנה כאשר דנו השבטים את יוסף למיתה, היה

"וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו בְּאֶרֶץ כְּנָעַן" (בראשית לו, א).

ביקש יעקב לישב בשלוה, קפץ עליו ורגזו של יוסף, צדיקים מבקשים לישב בשלוה. אומר הקב"ה לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם לעולם הבא, אלא שמבקשים לישב בשלוה בעולם הזה. (רש"י פסוק ב).

הבה נתבונן במאורעות חיי של יעקב אבינו. צרות רבות היו מנת חלקו בכל ימי חייו, בתחילה צרת עשיו, ואחר כך צרת לבן, וכשיצא מבית לבן פגע בו שרו של עשיו, ולאחר מכן צרת דינה וצרת רחל שמתה עליו בדרך. בכל שנותיו לא שקט ולא נח וסבל מלוא המידה צער ויסורים.

ויש לתמוה, אם כן מהי הטענה על יעקב שביקש לישב בשלוה? הרי ודאי שלא נתכוין ליהנות מתענוגי העולם הזה, אלא שלאחר כל צרותיו ותלאותיו ביקש שלווה ומנוחת הנפש, כדי שיוכל לעסוק בתורה ועבודת ה' ללא מפריע. לכאורה אין לך בקשה כשרה מזו, ומדוע נתבע יעקב על כך?

על כרחנו אנו צריכים לומר שאין מעלה כלל בשלוה בעולם הזה! לא כך היא עבודת האדם ולא לכך הוא נוצר, אדרבה, עיקר עבודת האדם היא דוקא מתוך צער ויסורים! וכמו ששינונו (אבות דרבי נתן פ"ג ה, וכן בתנא דבי אליהו פרק יט): 'טוב לו לאדם דבר אחד בצער ממאה בריוח'. ההתעלות שיש לאדם ממעשה אחד בצער גדולה ממאה מעשים שאינם בצער, זהו סוד עבודתו של האדם!

ולפיכך נתבע יעקב על שביקש לישב בשלוה, כי לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם לעולם הבא, ואילו העולם הזה לא הוכן לעבודת ה' מתוך שלווה ומנוחה אלא ביגיעה ועמל ומתוך צער. ותנן באבות (ה, כג): 'לפום צערא אגרא', וכיון שחשבון השכר משתלם לפי הצער, הרי שעיקר העבודה היא בצער.

וזאת עלינו לדעת, הקשיים והטרדות הנצבים בפני האדם בעולם הזה, לא רק שאין עליהם להפריע, אלא אדרבה על ידם הוא מתגדל, והם הם השדה המובחר לצמיחה ועלייה! אי אפשר לגדול אלא על ידי קשיים ונסיונות, יצירתו וגידולו של בן עלייה הינם דוקא מתוך הקשיים, ועל ידם הוא גדל ומתעלה!

מן המדרש

מדרש רבה וישב פ, ב

"וְיוֹסֵף הוֹרִיד מִצְרַיִמָּה" (בראשית לט, א) - הוֹרִיד לְאֲבִינוּ יַעֲקֹב לְמִצְרַיִם. רַבִּי בְרַכְיָה בִּשְׁם רַבִּי יְהוּדָה בַּר סִימוֹן אָמַר, לְפָרָה שֶׁהָיוּ מוֹשְׁכִין אוֹתָהּ לְמַקּוּלִין וְלֹא הִיָּתְתָה נִמְשָׁכָת, מָה עָשׂוּ לָהּ, מִשְׁכּוּ אֶת בְּנֵהּ לְפָנֶיהָ וְהִיָּתְתָה מְהֻלָּכָת אַחֲרָיו עַל כְּרַחֵהּ שְׁלֹא בְטוֹבָתָהּ. כִּךָּ הָיָה יַעֲקֹב אֲבִינוּ רְאוּי לִירֵד לְמִצְרַיִם בְּשִׁלְשָׁאוֹת וּבְקוֹלָרִין, אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, בְּנֵי בְכוּרֵי וְאֲנִי מוֹרִידוֹ בְּבִזְיוֹן, וְאִם לִתֵּן בְּלָבוֹ שֶׁל פְּרַעֲהָ אֲנִי מוֹרִידוֹ פּוּמְבִי, אֲלֵא הַרְיֵנִי מוֹשֵׁף אֶת בְּנֵי לְפָנָיו, וְהוּא יוֹרֵד אַחֲרָיו עַל כְּרַחֵהּ שְׁלֹא בְטוֹבָתָהּ.

הוֹרִיד אֶת הַשְּׂכִינָה לְמִצְרַיִם עִמּוֹ. רַבִּי פִּינְחָס בִּשְׁם רַבִּי סִימוֹן אָמַר, מִנָּא לָן שִׁירְדָה הַשְּׂכִינָה עִמּוֹ, מִדְּכַתִּיב **"וַיְהִי ה' אֶת יוֹסֵף"** (בראשית לט, ב).

ממאורות המדרש

אשמתם בזה. ועל השבטים אמר הנביא "כֹּה אָמַר ה' עַל שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל אֲרֻבְעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל מַכְרָם בְּכֶסֶף צְדִיק וְאֲבִיוֹן בְּעֵבֹר נְעֻלִים" (עמוס ב, ו), הרי שהיו נתבעין על חטא שלהם אף שלכאורה היה בעל כרחם. וגם בדור המדבר כתיב "וְכִיֹּם פְּקָדֵי וּפְקֻדָּתַי" הרי שכל הדורות נענשים על חטא שעשו הם דור המדבר. וגם לדוד המלך בא נתן הנביא בטענה שבן מות הוא על דבר אוריה החתי. וקשה על כולם שהלא היו חטאיהם בהכרח ולמה נענשו?

בספר "חובת הלבבות" שער הבטחון פרק ד' בפירושו חלק הרביעי כתב בזה"ל: "מעשי העבודה והעבירה לא יתכנו לאדם כי אם בהקבץ שלשה דברים. האחד הבחירה בלבו במצפונו. והשני הכונה וההסכמה לעשות מה שבחר בו. והשלישי שישתדל לגמור המעשה באבריו הנראים ויוציאוהו אל גדר המעשה. ומה שאינו נעלם ממנו בהם בבחירת העבודה והעבירה וההסכמה על המעשה וכו' לא הניח ברשותנו השלמת המעשה בעבודה ובעבירה אלא בְּסֻבּוֹת שֶׁהֵם חוּץ לָנוּ מִזְדַּמְנוֹת בְּקִצַּת הַעֲתִים וּנְמַנְעוֹת בְּקִצַּתָּם. ואם יזדמנו הסבות ויתכן גמר המעשה בעבודתו אשר קדמה בחירתנו בה יהיה לנו השכר הגדול על הבחירה בעבודה ועל הכוונה לעשותה ועל השלימה מעשה באבריים הנראים. ואם ימנע מן האבריים גמר המעשה יהיה לנו שכר הבחירה והכוונה כאשר זכרנו כמה שקדם. וכן העונש בעבירה." עכ"ל של ה"חובת הלבבות".

מדברים אלו יוצא לנו הבנה חדשה במעשי מצוות ועבירות. אין המעשים תלויין בידי האדם אלא הם תלויים ברצון השם והשגתו ית'. ואין ביד האדם אלא הבחירה והכוונה המביאים לידי המעשה. ומקבל שכר ועונש על אותם הכוונות. ואם עולה בידו המעשה אז גם מקבל שכר ועונש על המעשה, אע"פ שהמעשה הוא נעשה רק ע"פ גזירה מן השמים ע"י הסבות שהם חוץ להאדם שלפעמים לא יוכל להוציא מחשבתו אל הפועל.

ולפי זה צריך להבין שיש שאדם אחד יחליט בהסכמה גמורה לעשות איזה מעשה טוב ומן השמים יעכבו אותו. ושני רק יטה לבו מעט לאיזה מעשה מסוים ותיכף ומיד יוציאו לפועל מעשה

"וְיוֹסֵף הוֹרִיד", הוֹרִיד לְאֲבִינוּ יַעֲקֹב לְמִצְרַיִם - דְּרִישׁ מִלְשׁוֹן הוֹרִיד, שְׁהוֹרִיד אֲבִינוּ יַעֲקֹב לְמִצְרַיִם. לְמַקּוּלִין. לְבֵית הַמִּטְבָּחִים. עַל כְּרַחֵהּ. מִפְּנֵי רַחֲמָה עַל בְּנֵהּ. יַעֲקֹב אֲבִינוּ רְאוּי כו'. הִיָּה רְאוּי שִׁירֵד שְׁמָה כְּדֶרֶךְ הַגּוּלִים. בְּנֵי בְכוּרֵי. הוּא יַעֲקֹב. שְׁנֵאמַר (שְׁמוֹת ד, כב) "בְּנֵי בְכוּרֵי יִשְׂרָאֵל" וְאֲנִי מוֹרִידוֹ בְּבִזְיוֹן בְּתַמְיָה. וְאִם לִיתֵן בְּלָבוֹ כו'. פִּירוּשׁ, וְאִם אֲתָן בְּלָבוֹ שֶׁל פְּרַעֲהָ הַלְהוֹרִידוֹ לְמִצְרַיִם אֲנִי מוֹרִידוֹ לְשֵׁם בְּפּוּמְבִי, פִּירוּשׁ בְּפִרְסוּם לְעֵין כָּל. וְכֹלֹמֵר אֲפִילוֹ אֲתָן בְּלָבוֹ שֶׁל פְּרַעֲהָ שִׁוְרִידָהּ לְמִצְרַיִם בְּכַבּוּד, מ"מ יוֹרִידָהּ בְּפִרְהִסְיָא וְיִהְיֶה לוֹ לִיעֲקֹב צַעַר גְּדוֹל. וּבִמְת"כ בִּשְׁם רִש"י וְהַעֲרוּךְ מִשְׁמַעוֹ שִׁגְרִסְתָּם הוּא אֲנִי מוֹרִידוֹ. וּבִלְקוּט לֹא גֵרַס זֶה כָּלֵל. וְהוֹרִיד אֶת הַשְּׂכִינָה. וְכֹדֵאמְרִין (מְגִלָּה כט, א) 'כָּל מְקוֹם שֶׁגָּלוּ שְׂכִינָה עִמָּהֶם' (נוה"ק). (ע"פ יוסף)

הוֹרִיד יַעֲקֹב לְמִצְרַיִם. וְהֵינּוּ יוֹסֵף בְּסִיבַת יוֹסֵף הוֹרִיד יַעֲקֹב לְמִצְרַיִם כְּדֵאמְרִין (הוֹשַׁע יא, ד מוּבָא לְמַעְלָה בְּמִדְרַשׁ) "בְּחֻבְלֵי אֲדָם אֲמָשְׁכָם". (אמרי יושר) הכי גרסינן. וְיוֹסֵף הוֹרֵד הוֹרִיד. כְּלֹמֵר קָרִי בִּיה 'הוֹרִיד' לְאַחֲרִים מִשְׁמַעוֹ. לְמַקּוּלִין. פִּירַשׁ הַעֲרוּךְ, בְּבֵית הַמִּטְבָּחִים. עַל כְּרַחֵהּ. מִפְּנֵי רַחֲמָה עַל בְּנֵהּ. יַעֲקֹב רְאוּי כִּיּוֹן שִׁירֵד שֵׁם לְתוֹךְ הַגְּלוּת הִיָּה רְאוּי שִׁירֵד שְׁמָה כְּדֶרֶךְ הַגּוּלִים. (מְתַנַּת כְּהוֹנָה)

הנהגה זו של חטא בהכרח

"וְיוֹסֵף הוֹרִיד מִצְרַיִמָּה" (בראשית לט, א). במדרש רבה מבאר הענין. ר' ברכיה בשם ר' יהודא בר סימון אומר כפרה שהיו מושכין אותה למקולין ולא היתה נמשכת. מה עשו לה? משכו את בנה לפניה והיתה מהלכת אחריו על כרחיה שלא בטובתה. כך היה יעקב אבינו ראוי לירד למצרים בשלשלאות ובקולרין. אמר הקב"ה בני בכורי ואני מורידו בבזיון? אלא הריני מושך את בנו לפניו והוא יורד אחריו עכ"ל המדרש.

משמע שכל המעשה של ירדת יוסף למצרים היה רק מאת ה' והם, שבטי י"ה, לא היו ראויין לאותו מעשה אלא שההשגחה עליונה סבבה את הדברים עד שהם מכרוהו ועי"ז נשתלשלו הדברים שירדו הם עם אביהם למצרים. וכן מפורש ברש"י על הפסוק "וישלחהו מעמק חברון", (בראשית לו, יד) וז"ל מעצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון לקיים מה שנאמר לאברהם בברית בין הבתרים "כי גר יהיה זרעך", עכ"ל (בראשית טו, יג), והוא מהמדרש בראשית רבה. ודע שבלא זה אי אפשר להבין איך עשו צדיקים אלו, בני יעקב אבינו - שבזכותם הכהן גדול נכנס בקדשי הקדשים ע"י ששמותם נכתבים על חשן משפט - מעשה זה של מכירת אח. דבר שאפילו שפל שבשפלים לא יעשה. אלא שמן השמים היה להכריחם לעשות זה.

והנהגה זו של חטא בהכרח, אנו מוצאים גם בגמ' ע"ז ד: א"ר יוחנן משום ר"ש בר יוחאי לא דוד ראוי לאותה מעשה ולא ישראל ראוי לאותה מעשה. לא דוד ראוי לאותו מעשה דכתיב "וְלִבִּי חָלַל בְּקִרְבִּי" (תהילים קט, כב) ולא ישראל ראוי לאותו מעשה דכתיב "מִי יִתֵּן וְהָיָה לְבָבְךָ זֶה לָהֶם לִירְאָה אֹתִי וכו' כָּל הַיָּמִים" (דברים ה, כה), אלא למה עשו לומר לך (פי' רש"י גזירת מלך היתה ליתן פתחון פה לשבים) שאם חטא יחיד אומרים כלך אצל יחיד ואם חטאו צבור אומרים להו לכו אצל ציבור, ע"כ. הרי שדור המדבר ודוד המלך היו מוכרחים בגזירת מלך לחטא שלהם וזהו הנהגה הנ"ל של חטא בהכרח.

אבל הקושיא בעינה עומדת אם הם חטאו מגזירת מלך למה נתבעו על זה. כי לכאורה לא היה בידם שלא לחטוא ומה

הנה מורין לנו דברי חז"ל, שמלבד מה שהיתה הירידה למצרים בעבותות אהבה, גם אחר הירידה מלֵפָה אותם השכינה במצרים. ונפלא מה שמבאר עוד שם במדרש (אות ד') - "ויהי ה' את יוסף (בראשית לט, ב), הא עם שאר שבטים לאו, אמר ר' יודן לבהמי שהיה לפניו שנים עשרה בהמות טעונות יין, נכנסה אחת מהם לחנותו של עובד כוכבים, הניח י"א והלך לו אחריה. אמרו לו, מה אתה מניח י"א והולך לך אחרי האחת. אמר להם, אלו ברשות הרבים הם, ואיני חושש להן שמא יעשה יין נסך. כך, אלו גדולים וברשות אביהם, אבל זה שהוא קטן וברשות עצמו, לפיכך "ויהי ה' את יוסף".

ומבואר שעוד לפני הורדת יעקב ושבטי יה למצרים, כבר ירדה השכינה למצרים. ועל ידי יוסף [שלכאורה הוא ה"קטן" כפי הגדרת חז"ל], נעשו שני ענייני אלו, יוסף הוא ה"עבותות אהבה" להוריד את יעקב למצרים, ויוסף הוא שסלל את הדרך להשכנת השכינה במצרים, עד שהשכינה כביכול מנחת שבטי יה ויורדת ושוכנת ביוסף. ונמצא אם כן, שכל עניני יוסף הם שכינה, ובבחינת מעשי ה'. ומתגלה לן בפרשיות אלו, עד כמה השכינה כביכול "התיגעה" והשתדלה, להשרות ולהשכין שכינה במצרים. וכמבואר במדרש בענין יוסף שמיד בירידתו "ויהי ה' את יוסף".

יוסף - אני חומה

ובזאת עלינו להתבונן מה היה יסוד כחו של יוסף, שעל ידי זה זכו להשראת השכינה במצרים - "ויהי ה' את יוסף". וראיתי בזה דברים נפלאים אצל מרן המשגיח זצ"ל, על הכתוב "ויהי יוסף יפה תואר ויפה מראה" (בראשית לט, ו). ובמדרש (פ, ג) יש בזה משל נפלא "ויהי יוסף יפה תאר ויפה מראה, לגבור שהיה עומד בשוק וממשמש בעיניו ומתקן בשערו, ומתלה בעקבו, אמר לי נאה לי יאי נאה גבור, אמרו ליה אי את גבור אי את יאי הא דובא קמך קום קפחניה". וביאר מרן המשגיח זצ"ל (דע"ת וישב עמי רכ"ה) - שמהתנהגותו של האדם בלבד כבר רואים, איך שאומר - "לי נאה גבור אני", כי שונה היא התנהגותו של גבור מהתנהגותו של כל אדם. גבור שונה הוא בכל תנועותיו, גבור אינו הולך בכתפים כפופות, כי אם בקומה זקופה ועומדת, ובכל תנועה ותנועה שלו הוא כל כולו אומר "גבור אני", [ועי"ש בכל דבריו].

הנה גילו לנו חז"ל כי מצבו של יוסף הוא "גבור", חומה בצורה, ובכל מה שעבר עליו, הוא כחומה בצורה עומד בצדקו. והתביעה שהיתה עליו היא רק משום שעל האדם להיות "מפחד תמיד", כי ה"מפחד תמיד" הוא יסוד החומה, ואין שיעור למדת החיזוק שיש לחזק בחומה. עי"ש בדעת תורה. ובאמת הנסיונות מגיעים דוקא למי שהוא כחומה, וכך מצאנו אצל אברהם אבינו, שרק אחרי אור כשדים מתחיל מנין העשרה נסיונות (פיה"מ להרמב"ם אבות ה, ב) כי רק אחר שהעמיד עצמו באור כשדים כחומה כדאיאתא במדרש (בר"ר ל"ט ג), הועמדה החומה שלו לבחינה, ולפי מדתו של אדם הוא נמדד, ולפום גמלא שיחנא. ובזאת נבחן גם יוסף, אם גבור אתה כחומה בצורה, "הא דובא קמך", הרי אני מגרה בך את הדוב, אשת פוטיפר.

והן הן הדברים המבוארים במדרש (בר"ר נ"ה ב), "ה' צדיק יבִקֵּן וְרָשָׁע וְאֵהָב חֶמְסִי שֶׁנֶּאֱמַר נִפְשׁוּ" (תהלים יא, ה), א"ר יונתן הפשטני הזה כשפשתנו לוקה אינו מקיש עליו ביותר מפני שהיא פוקעת, וכשפשתנו יפה הוא מקיש עליו ביותר, למה שהיא משתבחת והולכת. כך הקדוש ברוך הוא אינו מנסה את הרשעים למה שאין יכולין לעמוד דכתיב "והרשעים כים נגרשו" (ישעיה נז, כ) ואת מי מנסה את הצדיקים שנא' (ה' צדיק יבחן" תהלים יא, ה). ועוד שם במדרש "א"ר אלעזר לבעל הבית שהיה לו שתי פרות, אחת כחה יפה ואחת כחה רע, על מי הוא נותן את העול, לא

זה על ידו. הכל לפי מה שמן השמים גוזרים עליהם לפי זכותם. וכן גם בענין החטא כן הוא הדרך. מי שזוכה לסייעתא דשמיא לא יניחוהו לעשות שום חטא אף אם יצרו התגבר עליו ורוצה לחטוא והשני שהרשיע הרבה אז יבואו כמה מכשולים להעמיקו בחטא יותר ויותר. וכן הכתוב אומר אצל אומות העולם "וּפָן תִּשָּׂא עֵינֶיךָ הַשְּׁמַיִם וְרָאִיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הַיָּרֵחַ וְאֶת הַכּוֹכָבִים כֹּל צָבָא הַשְּׁמַיִם וְנִדְחָתָ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לָהֶם וְעַבַדְתָּם אֲשֶׁר תִּלְקַח ה' רִשׁוֹ, לאלוהות לא מנען מלטעות אחריהם אלא החליקם בדברי הבליהם לטרדם מן העולם.

ועל דרך זה נבוא להבין ענין של חטא מוכרח. שבטי יה לא היו בעצמם ראויים לבוא לידי מעשה נורא כזה של מכירת האח שלהם. אלא שהיה הכל בגזירה מאת האלהים כדי לקיים הגזירה של "גר יהיה זרעך". אבל שיתגלגל מעשה זה על ידם לא יתכן אלא שהיתה אצלם איזה נטיה לשנוא את יוסף. ומנטייה זו יצא לפועל כל מעשה החטא ואף שמעשה החטא היה דבר מוכרח אבל מה שהם היו ראויים להמעשה בגלל שייכותם וזיקתם להכנס למעשים כאלו לא היו מוכרחים. וכן כתב ה"חובת הלבבות" הנ"ל שהבחירה בלב לא נעלם מן האדם ובידו הוא. ולפי זה י"ל גם בדוד המלך ע"ה ובדוד המדבר שכל התביעה עליהם לא היתה על המעשה שלהם שזה לא נעשה אלא בגזירה מן השמים. אבל מה שהוצרכו לתשובה הוא על מה שהם היו מסוגלים לכך שיכריחו מן השמים לחטא. כי אדם שאין לו כל זיקה למעשה זה לא יוציאו לפועל את המעשה על ידו.

וזה מה שאמרו חז"ל "כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה", קאי מי שְׁמַיִסָּס לדוד את החטא כפי שהיה בפועל. והטעות הוא לפי שדוד היה מוכרח לחטוא כדי להורות תשובה לישראל. אבל תביעה היתה עליו על שייכותו להחטא.

היוצא לנו מדברינו שהכל תלוי באדם עצמו לקבל שכר על המצות וליענש על העבירות. אבל החשבון שמים הוא מדוקדק מאד כחוט השערה. וכשם שהחלטה גמורה יוצאת לפועל בהשגחתו ית' כן גם נטיה לחטא עושה רושם ומוציאה לפועל אם יעלה כך במחשבתו ית'.

כמה יש לאדם להזהר בכל התעוררות שלו ולו אף הכי קטנה כי הכל בא בחשבון.

ירדו למצרים שכינה עמהם

במדרש רבה: "ויוסף הורד מצרימה" (בראשית פ"ו, א). כתיב **בְּחַבְלֵי אָדָם אֲמַשְׁכֶּם בְּעַבְתוֹת אֶהְיֶה** (הושע יא, ד), בחבלי אדם אמשכם, אלו ישראל, **מִשְׁכְּנֵי אֶחָרֶיךָ נְרוּצָה** (שיר השירים א, ד). **בעבותות אהבה**, דכתיב **אֶהְיֶיךָ אֶתְּכֶם אָמֵר ה'** (מלאכי א, ב).

מבואר בחז"ל, דתכלית מכירת יוסף בכדי למשוך את יעקב ובניו למצרים. וזהו "בחבלי אדם", וכפירוש רש"י בהושע (שם) "הייתי מושכם תמיד בחבלים דקים אשר ימשוך בהם האדם את בנו. כלומר, במשיכת רחמים".

וכל כך ברחמים היתה משיכה זו, עד שנאמר עליה - "משכני אחריך נרוצה".

הדברים נפלאים, אף במשיכתם לגלות, ואף בגלות עצמה מצבם של כלל ישראל הוא - אחריך נרוצה!

וכן מפורש עוד כאן במדרש (בר"ר פ"ו, ב): "ד"א ויוסף הורד מצרימה וכו', הוריד לאבינו יעקב למצרים. ר' ברכיה בשם ר' יהודה בר סימון אמר, לפרה שהיו מושכין אותה למקולין ולא היתה נמשכת, מה עשו לה, משכו את בנה לפניו, והיתה מהלכת אחריו על כרחה שלא בטובתה. כך היה יעקב אבינו ראוי לירד למצרים בשלשלאות ובקולרין, אמר הקב"ה בני בכורי ואני מורידו בבזיון וכו'. אלא, הריני מושך את בנו לפניו, והוא יורד אחריו על כרחו שלא בטובתו והוריד את השכינה למצרים עמו".

"נפלא כל הענין, ומבהיל למתלמד לידע ולהודיע, כי טרם כל וכל צריך האדם להתקדם ב"וימאן", והטענות והביאורים יניח לאחרי כן", ע"כ דברי מרן המשגיח זצ"ל.

יוסף ממאן כי הוא חומה, ובמצב של חומה לא שייך שום קשר עם איזה דנדוד של חטא ועבירה, ועל כן "וימאן", סרוב מוחלט, ללא תוספות והסברים.

וזהו מה שמבואר בספורנו על הכתוב "וינס ויצא החוצה", "וינס מן החדר פן יגבר עליו היצר הרע, ויצא החוצה בהיותו חוץ מן החדר יצא לאטו". עכ"ל. בשעת מעשה יוסף ברח כבורח מפני האש, כי כאן עם הנסיון למעשה זה, נגלה ליוסף מהו החשש והפחד של נסיון, עד כמה לא שייך לומר "גבור אני", כי שום גבורה לא עומדת שם, רק "וינס", לברוח מהמלחמה. אבל כיון שהשלים את המנוסה, הוא ממשיך ויוצא בנעימות בלי שירגישו כלל, עי"ש בספורנו.

ולימוד גדול יצא לנו בזה, יסוד עבודת האדם הוא חומה! וככל שהוא יותר חומה הוא יותר בפחד, אשרי אדם מפחד תמיד.

המשגיח זצ"ל מביא ששאל גדול וצדיק, מדוע אינו מתבשם מעט בשמחת תורה. והשיב לו, כי הוא מפחד מ"קצת בגילופין", מכיון שמכיר את פחיתותו ומפחד - נורא!

ומה נענה אנו, הלא איננו מפחדים כלל...

ועוד יש לעמוד על "אני חומה" של יוסף, כיצד קיבל את דינו כשנגזר עליו לישב בבית האסורים, ולכאורה אחרי שעמד בנסיון, היה לו מקום לחשוב, הזה שכרו עבור כל נסיונותיו, אבל הוא מקבל הכל באהבה. כי הוא חי עם הבורא, עם שכניה, גם שם בבית האסורים. [וכמו שמבואר, "אין שר בית הסוהר רואה את כל מאומה בידו באשר ה' אתו, ואשר הוא עושה ה' מצליח" (בראשית ט, כג).] וגם בבית הסוהר הוא נבחן בדקדוק גדול, ואם רק היה שם איזו פליטת פה של "כי אם זכרתי אתך" (בראשית מ, יד), שוב נענש להשאיר בבית האסורים עוד שנתים, ויש הרבה להתבונן בזה.

וכל זה היה בכלל "ויוסף הורד מצרימה", בחבלי אדם ובעבותות אהבה, כדי להכין את מצבם של יעקב וכלל ישראל לגלות מצרים, לחדש וליצור בכלל ישראל את היסוד הזה של חומה - אום אני חומה, ואם חומה היא נבנה עליה טירת כסף.

וההכנה היתה כה מושלמת, שאף בהיותם במצרים עמדו על מעמדם הגבוה, ואף בחשכת מצרים נתקיים בם כל ענין יעקב בחיר שבאבות וסגולת שבטי יה. עד שהכתוב אומר, "ויחיי יעקב בארץ מצרים וגו'" (בראשית מז, כח), היינו שבכל הי"ז שנה שהיה יעקב במצרים, לא היתה חסרה אפילו נקודה קלה מכח החיות של יעקב אבינו. והיינו שגם בגלות לא נגרע כלום מענין היצירה של האבות, ומי שהשלים והשריש זאת היה יעקב אבינו, עם ההכנה שקדמה ע"י יוסף הצדיק.

(דעת חיים - רבי חיים וואלקין)

על אותה שכחה יפה, כך אין הקדוש ברוך הוא מנסה אלא הצדיקים, שנאמר "ה' צדיק יבחן".

וכשמתבוננים אנו רואים, שכח העמידה בגלות תלוי בענין "אני חומה" של יוסף הצדיק, ושזהו שמו צדיק (ה' צדיק יבחן). שכן כפי מדת האדם בהנהגת "אני חומה" (שהוא עומד במבחן) כן היא מדת התגלות השכינה, (ויחי ה' את יוסף). נמצא שהבסיס להתגלות השכינה הוא, ה"אני חומה" של נושאי השכינה.

כח תורה שלמה זו, הוא העומד בסוד מציאות כלל ישראל אף בזמני חשכת הגלות, במצב של הסתר פנים. אשר תורת יוסף היא העומדת ומקיימת אותנו.

הדרך לעמוד בנסיון - וימאן!

ובאמת יוסף השלים את התביעה "גבור אתה"? ועמד בנסיון באופן נפלא. וגילה לנו בזה לימוד גדול, מה היא הדרך לעמוד בנסיון כחומה בצורה. והיא תשובתו לגרוי הדוב - וימאן!

ותרגום אונקלוס של וימאן - וסרב. היינו שלא נכנס אפילו להסברים מדוע הוא ממאן, רק סרוב מוחלט, וממש בגדר שאינו שומע כלום.

וכן ביאר בזה מרן המשגיח זצ"ל בדברי המדרש (בר"ר פ"ז ה') "וימאן ויאמר אל אשת אדוניו וגו'" (בראשית ט, ח) יהודה ב"ר אמר בדבר מצוה ממאנין, בדבר עבירה אין ממאנין! בדבר מצוה ממאנין, מאן יבמי. בדבר עבירה אין ממאנין! וימאן ויאמר הן אדוני וגו". וביאר מרן המשגיח זצ"ל (דע"ת בראשית עמ' רכ"ט), "כי הביא אשר מצינו לשון מיאון בלי נתינת טעם כלל על מה ולמה הוא לא חפץ להקים לאחיו שם בישראל, אלא כי כך הוא המעשה, כי לא אבה. ירא הוא מגשת אל המצוה מפני ריח העבירה אשר בה, כי הלא אשת אח היא, אלא שהותרה לו, ולפי דברי אבא שאול (עין יבמות קט.) [לא] הותרה כי אם במכוין לשם מצוה דוקא, ולשם דבר אחר הרי היא אסורה ועבירה בה, והוא מהיראים והמפחדים הוא, ומתרחק הוא איפוא אף לנגוע בה. ואם כי בפרשת היבום העמידה התורה את אי חפצו לייבם לבקורת ולגנאי, אבל חז"ל כאן מצאו וגילו גם נקודת השבח שבזה".

"והוא אשר אמר יהודה ב"ר, אם בדבר מצוה ממאנין - מעשה אשר כל כולו הוא דבר מצוה, אלא מפני ריח העבירה אשר בה כבר האיש ההוא בורח ממנה - אם כן כל שכן בדבר עבירה, מעשה אשר כל כולו הוא חתיכת עבירה, הממנה לא יברח, האם אותה לא ימאן, האם זאת בחשבונות וטעמים יסביר, ועל כן תיכף ל"וימאן" יש פסיק, כי הופסק אצלו כל הענין, אף טרם ניתח העולה על הרוח, אף טרם נתן כל טעם וביאור על המיאון, כי טרם כל וכל הוא ממאן על הדבר וחסל! והטעמים והביאורים יתן אחרי כן, וזהו אמרו אחרי הפסיק, ויאמר אל אשת אדוניו וגו'".

ד' אמות של הלכה

מתוך ספר "שלמי תודה", להגאון ר' שלום בן ציון פלמן שליט"א

בדין כלי זכוכית המצויין כהיום שמניחין בתוך המנורה

בו אלא ע"י סמיכה, חשיב שפיר כלי, וכשר לנט"י, דכיון שנעשה מתחלה כדי להשתמש בו ע"י סמיכה וכן הוא דרך השתמשותו מיקרי כלי, ע"ש.

והכי איתא במסכת כלים (פ"ב מ"ח) דתנן, 'הלפיד טמא'. ופירש הר"ש שם, דאיירי בקערות שיש להן חידוד שנתחב בנקב שבראש הקונדס, וסד"א דכיון שאינו יכול לעמוד בפני עצמו אינו כלי וטהור, קמ"ל דהואיל ומיוחד ומתוקן לכך מיקרי כלי וטמא, ע"ש.

והכי תנן נמי התם (בפ"ד מ"ג), 'שולי קורפיות וכו' אע"פ שאינם יכולים לישב שלא מסומכין טמאין, שלכך נעשו

הנה כהיום ישנם כלי זכוכית (כוסיות) המיוחדים לנרות, ונותנים השמן בכלי, והכלי אינו יכול לעמוד בפני עצמו, אלא מניחים אותו בקנה שבמנורה. וצ"ע לדעת בעל ה"חסד לאברהם" דכלי שאינו יכול לעמוד מאליו בלא סמיכה, אינו ראוי לנר חנוכה ואין מדליקין בו, משום שאין עליו תורת כלי, האם כשר להדליק באותן כלים.

ונראה דהנהו כלים כיון דמתחלתן נעשו כדי להשתמש בהו על ידי סמיכה שפיר דמי, ותורת כלי עליהם, וכמו שכתב השו"ע בסי' קנ"ט ס"ה לענין נטילת ידים, דכלי שתחלת תיקונו כן שאינו יכול לעמוד בלא סמיכה, ואין משתמשים

תורת כלי לא הובא בפוסקים להלכה, שפיר דמי להדליק בזה. וחכ"א שיחי הביא ראייה דכלי שמדליקין בו רק פעם אחד נמי שפיר דמי לנרות חנוכה, ממה שכתב השו"ע בסי' תרע"ג ס"ג, דנר של חרס שהדליק בו לילה אחת נעשה מאוס ואין מדליקין בו לילה אחרת. הרי דבכלי שמשתמשים בו רק פעם אחד נמי מדליקין. מיהו יש לדחות, דשמא התם רק למצוה פסול הנר ואין מדליקין בו, אבל לשימושים אחרים אכתי משתמשים בו, ולהכי חשיב כלי. [ועוד אפשר דהתם דהוי כלי חשוב הראוי לשימוש בפעם הראשון ככל שאר הכלים, אלא דמשום מיאוס אינו משתמש בו עוד, להכי מיקרי כלי, אבל בהנהו כלים דאיכא גריעותא בעצם הכלי דאינו ראוי אלא לשימוש של פעם אחד ונפסד אח"כ, אולי גריעא טפי ולא מיקרי כלי, וא"כ עכ"פ לשי' החסד"ל אולי אין מדליקין בו].

מתחילתן. והיינו דהו"ל דומיא דהלפיד דלעיל מיניה. שו"ר בספר "שדה חמד" מערכת חנוכה אות ז' שכתב כן בשם ספר "יד נאמן", ע"ש. והנה לאחרונה המציאו עוד סוג כלי לשמן, שמוכרים כלי זכוכית מלאים בשמן ופתילה בתוכו, ושוברים ראש הזכוכית ומדליקין בו, ואח"כ משליכים הכלי ואינו עומד אלא לשימוש של פעם אחד. וצ"ע לדעת ה"חסד לאברהם" דבעינן תורת כלי לנר חנוכה, אי שפיר דמי להדליק בזה, דאפשר דכיון דהשימוש בזה הכלי הוא רק פעם אחד, ואינו עומד עוד לשימוש אחר שנשתמש בו פעם אחד, א"כ לאו שם כלי עליה. הגרא"ל שטיינמן צ"ל אמר, דלדעת המ"ב ושאר פוסקים שהתירו להדליק בנר שעוה אף בלא כלי וכנ"ל, ודאי דאף בזה שרי. והגר"נ קרליץ צ"ל אמר, דכיון דענין זה דבעינן

ישמחו במלכותך שומרי שבת

קדושת הדיבור והמחשבה בשבת

עליהם יחיו", ודרשו בגמ' (מנחות מד, ב) שזה נאמר על תפילין - שכל המניח תפילין מאריך ימים. כמו כן השבת הוא חיים "טועמיה חיים זכו", וכשם שאת קדושת התפילין ניתן להרגיש על פי מה שנוהרים בדיבור (עי' לקו"מ ריש תורה לח), כמו כן יש להזהר בשב"ק בדיבור, וכמו שאמרו חז"ל (שבת ק"ג, א) שלא יהא דיבורך של שבת כדיבורך של חול, משום שהיות וצריכים לקבל מוחין, משום כך צריך האדם לתיקון הדיבור.

לשמור על הדבורים בשבת שהיא שביעית מחיינו

יש לנו להתבונן, שחלק שביעית מחיינו הרי הוא יום השבת קודש, וכן מכל שבעה שנים יש שנה של שבת קודש.

וצריך האדם להזהר בשב"ק שלא יפגום את דיבורו, ולדבר רק דיבורי תורה ותפילה ואמירת תהלים במחשבות קדושות. והרי זה תיקון נפלא, כמו שכתב רבינו (תורה נו, ו) שיש תיקון של צו"ם שהוא ר"ת "ויכתותי מ'פניו צ'ריו" (תהלים פט, כד), דהנה כשיש לאדם אויבים וצרים, הרי זה משם שיש לו צרים למעלה והם המקטרגים, וע"י הצום מכתת כל צריו מפניו. בכל זאת אומר שם רבינו, שעל ידי השבת מתקנים יותר מאשר על ידי הצום, ואדרבה, על ידי תענוג השבת, ועל ידי שהאדם מתדבק בשב"ק ומתנהג במחשבות קדושות של האמונה הקדושה, הרי זה פועל רפואת הנפש ורפואת הגוף.

אור הדבור שבשבת קודש

בתורה של חנוכה (לקו"מ ח"ב ס"ב א) מדבר רבינו על ארבעה חלקי הדיבור, שהם שורש הדיבור בכללותו, כמו שהארכנו פעם בזה שכל אופני הדיבור שיש בעולם, כולם נכללים בד' חלקי הדיבור המובא שם בתורה, וצריך האדם להאיר את האמת בדיבור, שכל אופן דיבור שמדבר האדם צריך להיות בו אמת, וכמו שנאמר (תהלים ג, א) "אל' אלהים ה' דיבר", שבדיבור יהיה מונח האלוקות, וזהו האמת, שיהיה מונח האלוקות בדיבור.

רבינו הרבה לדבר אודות מעלת הדיבור, כמו כן שהוא אור השבת קודש, שקדושת השבת הוא לשון הקדוש, וכמו שאמרו (שבת ק"ג): שלא יהיה דיבורך של שבת כדיבורך של חול, בשבת צריך האדם לדבר דיבורי קודש ועי"ז זוכה להכיר באחדותו ית', שכל הפעולות המשתנות באים מהאחד הפשוט (מבוא שם בתורה), ומאיר אור השבת על ימי החול, שידע תמיד שכל הפעולות המשתנות באים מהאחד הפשוט, היינו מהשי"ת בעצמו.

וזה שיאיר האדם אור האמת בארבעת חלקי הדיבור ושהאור

האדם צריך לחוס על נפשו שלא יבלה זמנו לריק ח"ו בשבת קודש, אלא ימלא את כול שעות השבת קודש בעסק התורה, בתפילה, ולא לדבר דברים בטלים ח"ו וכן להביע את געגועיו להשי"ת בשלושת התפילות הסדורות, ובשלוש הסעודות של שבת, ובזמירות של שבת, שהם מבטאים בטוב טעם את קדושת השבת, וכל היום כולו יעבור עליו בתורה ובתפילה במחשבות טובות ובדבקות.

ועיין בספר פרי צדיק (כי תצא אותו) על מה שדרשו חז"ל (שבת ק"ג, א) על הפסוק "וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר" (ישעיה נח, ג), 'ודבר דבר' שלא יהא דבורך של שבת כדבורך של חול. ומדייק שלא כתב 'ומדבר דבר' (כנוסח הפסוק "מעשות דרכיך, ממצוא חפצך") שאז היה פירושו שיזהר מלדבר בשבת, אלא 'ודבר דבר', לרמז שבשבת אכן צריכים לדבר, אלא שיהיה "דבר", שיהא ראוי להקרא דבר, היינו שיהיה מתאים לקדושת היום, שלא יהא דבורך של שבת כדבורך של חול. ובעיקר שלא להסיח מקדושת היום.

איסור היסח הדעת בשבת קל וחומר מתפילין

ועיין בספה"ק תולדות יעקב יוסף שהזהיר כמה פעמים (פ' נח, בשלה ועוד) בענין שלא להסיח דעתו כל היום מקדושת ומורא שבת, ק"ו מתפילין. וזה לשונו: "ענין שבת הוא קדושת המחשבה, שאסור להסיח דעתו כל היום מקדושת שבת, קל וחומר מתפילין שאסור בהיסח הדעת (מנחות לו, ב) שהוא חותמא, ושבת דפטור מתפילין משום דקדושתו הוא יותר מתפילין, כל שכן שצריך שלא להסיח כל היום מקדושת שבת" עכ"ל"ק (פ' בשלה עה"פ אל יצא איש ממקומו).

והביאור בזה, כי שבת הוא סוד התפילין, כי בראשית אותיות 'ירא שבת' ואותיות 'ירא בשת', ובושה היא בחי' תפילין (עיין לקו"מ סי' ל"ח), כי היראה היא הבושה, כמו שדרשו חז"ל על הפסוק "יראת ה' על פניכם" זה הבושה - ועל תפילין נאמר "וראו כל עמי הארץ וכו' ויראו ממך", ע"ש. ואיתא בזה"ק (בהשמטות בראשית רסב) עה"פ "ויתנצלו את עדיים" (שמות לג, ו) דא תפילין של יד ושל ראש. ועל זה נאמר (שם פסוק ז) "ומשה יקח את האהל", שכל האורות ושני הכתרים שקבלו במתן תורה שאיבדו בני ישראל בעת העגל, נכנסו כולם אצל משה, ובכל שב"ק מאיר משה הארה זו בתוך השבת, ובכל שבת בכח האדם לקבל את הנשמה יתירה בכוחו של משה, ומשום כן אין מניחים תפילין בשבת קודש, לפי שבשב"ק מאיר כבר אור התפילין, כי שני כתרים הם כנגד תפילין של יד ותפילין של ראש שכולם מאירים בשבת (ועי' לעיל פרק ז).

ומשום כן, כשם שהתפילין הם חיים כמו שנאמר (ישעיה לח, טז) 'ה'

בימות החול מקורו מהאחד הפשוט הרי זה ענין אחד ממש. וזהו האמת, שכל הפעולות המשתנות באים מהאחד הפשוט, ואין שום דבר הנעשה מעצמו. וכאשר האדם מדבר דיבורים כאלו, ומרגיש את האור שבו, על ידי כן מקושר האדם לאמת,

ועל ידי כן הוא אדם אחר לגמרי, ואזי יש תורה ויש הודאה, לפי שיש בו הכרת הבורא, ועל ידי כך בא תיקון האדם, שעל ידי זה נעשה תיקון בכל העולמות.

(ים מחמדים מהגה"צ רבי יעקב מאיר שכתער שליט"א)

מאורות החנוכה

ורבים ביד מעטים

בנוסח 'על הניסים' אנו אומרים 'מסרת רשעים ביד צדיקים', 'זדים ביד עוסקי תורתך', 'טמאים ביד טהורים'. בכל הדברים האלו ניתן לומר שזה מדריגה. צדיק הוא מדריגה, וכן טהור ועוסקי תורתך. אבל מה המיוחדות של 'רבים ביד מעטים'? איזה מדריגה ואיזו מעלה יש בזה שהיו מעטים.

והענין בזה, שמעטים זה לא רק כמה, ולא רק חכמות שהיו מעט, אלא הכוונה גם יחידים. כלל ישראל תמיד ניצלו ע"י יחידים, אשר באו למקום הנכון ובזמן הנכון. הגמרא במגילה (יא, א) מזכירה שוב ושוב "לא מאסתים ולא געלתים" וכו' (ויקרא כו, מד) שהעמדת להם, בכל דור ודור את האנשים הנכונים עבורם. תמיד הקב"ה מעמיד את היחידים האלו שיבואו להצלת הכלל בזמן שהם כל כך נצרכים. בימים האלו של חנוכה זה היה חשמונאי ובניו, בימי פורים היה זה מרדכי ואסתר. תמיד כשהגיע הזמן הנצרך הגיעו היחידים האלו שהצילו את הכלל.

צריך לדעת שלכל אחד יש לו שליחות משלו, לכל אחד יש מעלות מיוחדות ויחודיות לעצמו. וכמו שיש את 'העמדת' של מרדכי הצדיק, יש גם 'העמדת' שלך! כל אחד עם ההסתכלות וההשקפה המיוחדת שלו, אשר תורם לעולמו ולסביבתו. ואדם צריך לדעת את זה, שזאת האמת, ולהכיר את ערכו האמיתי.

ושמעתי מהגאון רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל שהיה מגדולי הדור וכולו כבוד התורה ואמת, והיה גר בירושלים בסוף ימינו וזכיתי להתקרב אליו. שפעם בהיותו אב"ד בלונדון הוזמן לעמוד ולהעיד בבית המשפט בעבור משהו. וכשעלה כולו אומר כבוד התורה על דוכן העדים וחייכה למוצא פי השופטת, שאלה אותו השופטת האם זה נכון שאתה התלמיד חכם הנחשב ביותר בחצי כדור הארץ המערבי? וענה לה-הן! והתפלאה מאוד השופטת מתשובתו המהירה והחד משמעית וע"כ הוסיפה לשאול האינך חושש שיש בתשובתך מעט קורטוב גאווה? ותכף השיב ר' יחזקאל הרי אני נמצא על דוכן העדות ומוכרח לומר רק את האמת. כמובן שמלבד המליצה שבמעשה, יש כאן עיקר ויסוד, של אמת, ושעל האדם לדעת את רום ערכו.

וכבר אמר הג"ר אליהו אליעזר דסלר זצ"ל (א"ח) ידיעת האמת אינה גאווה, אנו הכל ממש. כל בן תורה צריך לדעת את האמת, מי הוא, ומה הם יכולותיו, ושהוא הכל, ואין זו גאווה, אלא זו האמת. ואם נדע זאת ונחיה לפי זה, אזי נשתמש ביכולותינו ובכוחותינו להוציאם אל הפועל. למלא את התפקיד, להבין שהקב"ה העמיד אותנו כאן בשביל כך.

אור החנוכה מאיר את חיינו

וראיתי בהנהגותיו של הגאון רבי יוסף שלום אלישיב זצ"ל בימי החנוכה, שהיה מדליק נרות מתוך הסידור של אוצר התפילה. ובדקתי באותו הסידור ומצאתי שכתוב שם, וחזור וכתוב כמה פעמים, שהאור של המנורה והתורה יאיר לנו. האורות של חנוכה צריכים להאיר לנו, שנראה דברים, ואת הסובבים אותנו, באור חדש. בספר "מסילת ישרים" (א"פ) כתב שהחושך של עולם הזה סוגר עלינו וגורם לנו שלא נראה את הדברים כפי שהם. ולכן חובה עלינו להתבונן ולעשות חשבון הנפש, בכדי שלא ניפול. כי אם כן

נעשה חשבון הנפש אז נראה אחרת. האור של חנוכה לא בא לברוא מחדש, אלא להאיר, בכדי שנוכל לראות אחרת.

מו"ר הג"ר מרדכי גיפטר זצ"ל סיפר לנו בשם הרב מטלז זצ"ל על אדם שהלך למוזיאון וכל מוצג של אומנות שראה, אמר שהוא רואה פוטער מילך היינו חלב חמאה. הראו לו מוצגים עולמיים בשווי הון רב, ושוב הוא אומר חלב חמאה. לא הבינו מה שקרה עמו. ואז הורידו את משקפיו וראו שהם מלאים בכתמים של חלב חמאה. לא פלא שזה מה שהוא ראה!?

המשקפיים שלנו גם כן אינם נקיות, ולכן אנו רואים בצורה שבה רואים. אבל עכשיו שהגיע חנוכה, זה הזמן לנקות את המשקפיים ולראות את הדברים באור אחר. לראות את אלו הסובבים אותנו ואת מהלך חיינו דרך האור הזך והבהיר של התורה, של נרות החנוכה המאירים את החשיכה. 'האר עינינו', העיניים שכבר יש, והדברים שכבר נמצאים, רק לראות את הכל באור אחר.

וכך באמת ראיתי בשם הרה"ק בית ישראל מגור זי"ע בביאור הפסוק "הנה עין ה' אל יראיו" (תהלים לג, יח), האנשים היראים, יש להם עיני ה'. הימלדיקע אויגען. יש להם עיניים אלוהיות. עיניים שרואות בצורה כזאת את כל סביבתם. ולכן זה גם העבודה בחנוכה, לראות את המיוחדות שלנו ומה ה' רוצה שנעשה עם זה. כל אחד הוא יחיד ויש לו כוחות שאין לתאר, מה שיכול לעשות, אם רק יאמין בזה וינצל אותם. וזהו רבים ביד מעטים.

הזמנות להודאה ושבח

ושמעתי מהג"ר חיים קמיל זצ"ל על הפסוק "מְזֹמֵר שִׁיר חֲנֻכַּת הַבַּיִת" (תהלים ל, א), שמשבחים אנו את הרבש"ע בעת חנוכת המזבח. אבל בהמשך לא כתוב יותר על חנוכת הבית, רק שבחים והודאות וזמירות אל הרבש"ע, והדבר תמוה. וביאר, כי באמת אדם צריך לומר הלל כל היום. הלא כל נשימה זה נס, שהלב פועם, שאדם הולך, שומע ומדבר, הכל זה טובה שהקב"ה מביא לנו כל הזמן מרוב חסדיו ורחמיו עמנו. ולכן באמת כל הזמן צריך לומר הלל, אבל הרי זה אי אפשר, כי יש טרדות והיסח הדעת. אבל כשיש זמן שבו עוצרים ואומרים הלל והודאה לרבש"ע על משהו, מעין תחנה שבה עוצרים, אזי אנחנו ככר אומרים את כל ההודיה שאנחנו מרגישים כל הזמן כלפי הקב"ה, רק שלא מספיקים לומר. וממילא חנוכת הבית זהו תחנה כזאת, כשחונכים בית זהו הזמן להודות על הכל עד הרגע הגדול והמיוחד הזה.

זאת חנוכה, זהו זמן הסגירה של חנוכה, הסגירה שבה אנו אומרים תודה על הכל, על הגבורות ועל התשועות. אנו אומרים תודה על הדברים הקטנים שיש בחיים שאנחנו לא מספיקים לומר בכל יום. תכנסו לבית חולים ומיד רואים כמה הודאה אנחנו צריכים להודות לה. אצל החסידים זהו יום מיוחד מאוד שבו יורדים כל ההשפעות האדירות של חג החנוכה מהשמים. ולפי הנ"ל זהו גם הזמן שבו אומרים תודה. כל אחד מאיתנו יקום מחר בבוקר ויתפלל שחרית עם הלל ויכוין לומר תודה על כל הניסים שה' עושה איתנו בכל השנה, על הבריות ועל זה שזכינו להיות מלומדי התורה ועל הכל, לנו ולכל משפחתינו, זה הזמן. (דעת חיים - רבי חיים וואלקין זצ"ל)

כ"ו אלול תרס"ז: הגאון רבי עמרם בלום זצ"ל בעל "בית שערים" (פרק א)

כבן י"ג נשא לאשה את בת הגאון רבי ישראל ברילל זצ"ל אב"ד פלאטא מתלמידי הנוב"י, ובתקופה ההיא הרביץ תורה לתלמידים למרות גילו הצעיר. בשנת תקע"ד בהיותו כבן כ"ד שנים, נקרא לשרת בקודש כאב"ד בק"ק אירשא, שם כיהן עד שנת תק"פ בה נקרא לשמש בקודש בעיר מאדע. בשנים הללו יצא טבעו בעולם כאיש אלהים ורבים הלכו לאורו. גדולי דורו כינוהו בשם: "רבי עמרם חסידא" זה שמו וזה זכרו לדור ודור. בשנת תקפ"ו עלה לארץ ישראל ונתיישב בעיה"ק צפת, שם פעל גדולות ונצורות עבור עניי ארץ ישראל. אך כעבור ארבע שנים, והוא כבן ארבעים שנה, ביום ט"ז לחודש חשון שנת תק"ץ נחשכו המאורות, ונתבקש רבי עמרם לשיבה של מעלה, ושם חלקת מחוקק ספון. בשעת יציאת נשמתו הטהורה בירך בשם ומלכות: 'ברוך המראה לי אור כזה.

ימי נעוריו

בראשית ימי נעוריו התחנך בבית אביו הגאון, וגם במעללי התנכר נער בהריצות שכלו והתמדתו ובזכרוננו הנפלא כבור סוד שאינו מאבד טיפה. בהיותו ילד קטן ורך כבן שבעה, עבר בימים ההם דרך קראלע ארץ מגורי אביו, הגאון האדיר בעל יריעות שלמה זי"ע, והביאו אביו לפניו לנסותו ולתהות על קנקן חדש הילד הנפלא הזה, והגאון ז"ל העריך לפניו סוגיא דבר פדא בנדרים דף ל' אשר לא למדה מעולם, וסגר הדלת אחריו למען לא יוכל אביו לסייעו, וכעבור שעה חדא בא לפני הגאון ז"ל וינסהו, ועמד משתומם על רוחב בינתו ושכלו הישר, וביקש מאביו לתת לו לבן והוא יהיה לו לאב, והבטיח לו כי לאילנא רברבא יתעביד וכאשר גזר כן יקום, ויגדלהו וינשאהו. בתשובה (חי"ד תשובה כ"ג) ששלח רבינו אל היריעות שלמה עם הערות נפלאות על ספרו יריעות שלמה, פונה אל מורו ורבו "זכרתי ימים מקדם אהבת אבות אשר אהב מן הדגני" הבדלו לחיים לאאמו"ר הגאון זצ"ל, וכי חיבה יתירה נודעת לי ממנו בהיותי עוד עלם קטן ורך, ומצאתי חן בעיני אדוני כי אמר אלי לשאת אותי בחיקו כאשר ישא האומן את היונק, עיי"ש".

במכתב שערך אחד מגדולי הדור (המכתב נאבד וכמומה שהיה הגה"ק בעל מנוחת אשר זי"ע) לאביו הגאון ר' יצחק יעקב, כתב בסיום מכתבו כי הוא דורש בשלום בנו הבחור החרף יניק וחכים כמר עמרם שי, והוא אז בן אחד עשר שנה.

אביו הגאון שם עינא פקיחא על בנו הנחמד יום ולילה לא ישבותו ממלאכת הקודש, ובעת ההיא לא עברה עליו שעה ב' אחר חצות בשינה, ועד שהגיע זמן קריאת שמע של שחרית לא הפסיק ממשנתו ולא קם ממקומו כי אם בתורת ה' חפצו.

רבו רבי מאיר פערלס

אכן ימי שלותו בבית אביו לא ארכו, כי בעודנו באבו נקטף אביו ונתבקש לשיבה של מעלה, ואמו הרבנית נשארה אלמנה גלמודה ועזובה עם ארבעה בנים. אז שם עליו עין פקיחא הגאון רבי מאיר פערלס זצ"ל אב"ד קראלא, עיר מגוריו.

הגאון האדיר מוה"ר פערלס, היה מגדולי דורו, והרבה מגאוני אונגארן למדו אצלו ונסמכו על ידו. רבינו החשיבו כרבו המובהק והרבה תשובות בספרו ערוכים אליו, ולעומתו חיבבו רבו כבבת עינו, בהיותו תלמיד המחכים את רבו בבחינת "ומקבלין דין מן דין" את הערצות לרבו מבטא רבינו בתוארים הרמים בו מכנה את רבו, וביראת הכבוד מפלפל בדבריו, ולא נמנע מלציין בכל פעם את שמחתו בהגיע אליו אור תורתו של ר' מאיר המשמחת לב ומאירת עינים.

בישיבת הכתב סופר

מקראלע שם לדרך פעמיו לשיבה הרמה בפרעסבורג, ישיבת

בהקדמה לשו"ת "בית שערים" (חלק י"ד) כותב המו"ל בנו של רבינו, הגאון רבי משה נחום זצ"ל: "ואם אמנם כי לספר בשבח קדוש אבא מארי עט"ר ותפארת נזרי רבינו הגדול מרבן שמו רב עמרם גאון חסידא קדישא המחבר זצוקללה"ה, מגאון עוזו ותפארתו, הודו והדרו, צדקתו, קדושתו ופרישתו הוא דבר שפתים אך למותו, כי כבר יצאו לו מוניטין בעולם ופקיע שמייה בכל הגולה בין גאוני קדמאי, והופיע ביקר תפארתו, זיו הדרו ויראת קדשו על חוג שמי טוהר בדורות שלפנינו. וכי אזוב אשר בקיר יעיד על הארז אשר בלבנון אדיר התורה, ושרגא בטיהרא מאי אהני להרבות אור השמש כי יהל על הארץ ולדרים עליה ומפיץ קרנותיו על כל פני תבל, וכי לאור נר קטן אנו צריכים למצוא אור המאיר לאמור חמותי ראיתי אור החמה זורחת. אפס קצוהו וכולו לא תראה בהקדמת שו"ת "בית שערים" חאו"ח וכו".

אמנם נכון הוא הדבר, אולם כהיום הזה קרוב למאה שנה מעת הסתלקות רבנו המחבר לגנזי מרומים ... ראינו לנכון לסדר ולספר לדור אחרון, מקצת מתפארת גדולת המחבר זצ"ל, כפי שדלינו ממקורות נאמנים, למען ידעו קורות ימי חייו וצדיק מה פעל".

מראש צורים אראנו

רבינו הגאון הגדול בענקים, צדיק יסוד עולם, עטרת תפארת ישראל, כקש"ת מו"ה עמרם בלום זצ"ל, נולד בשנת תקצ"ד בעיר שאמשאן לאביו הרב הגאון הצדיק חריף עצום מו"ה יצחק יעקב ז"ל, ולאמו מרת מרים בת הגה"ק רבי עמרם חסידא זי"ע.

הגאון ר' יצחק יעקב היה אחד מהגדולים אשר תורה וחכמה יראה ותמימות התאחדו אצלם. בנעוריו גדל בין החכמים, והיה תלמידו של הגאון ר' קאפיל חריף זצ"ל מרוערבו בעהמח"ס חידושי יעב"ץ על מסכת חולין, ונסמך להוראה ממנו ומהגאון ר' יוסף רוזענפעלד אב"ד גראסווארדין זצ"ל.

רבי יצחק יעקב נולד בקראלע לאביו הקצין כהר"ר לוי בלוהם ז"ל בערך בשנת תקמט, ואחר שלמד בהתמדה גדולה אצל גאוני דורו, נשא לאשה את בת הקצין ר' בער שטערנבערג מקראלע (שהיה נודע בשם ר' בער סיגעטער, וזכה להיות גם חותן הגאון ר' שמעון סופר אב"ד קראקא והגה"צ מקראלע זצ"ל) ומאחר שמתה עליו אשת נעוריו בלי זש"ק, נשא בזיווג שני לפי מעשיו הגדולים את הצדקת מרת מרים בת רבי עמרם חסידא זצוק"ל, אלמנת הגאון רבי אלימלך זצ"ל אבדק"ק ה'שאמשאן. בהיותו בשאמשאן נתקבל הגאון רבי יצחק יעקב לאב"ד בעיר. משם חזר ותקע אהלו אוהל תורה בעיר מולדתו קראלע, שם נתקבל לכהן פאר בתור ראב"ד. כאן נולדו לו שני בנים, מרן בעל "בית שערים", ואחיו הגאון רבי משה זצ"ל ששימש כדומ"ץ בדעברעצען. הגאון ר' יצחק יעקב נפטר בשם טוב בן נ"א שנה, ביום י"א אייר שנת תרי"א לפ"ק רשם מנו"כ. אשתו הצדקנית הרבנית מרים ע"ה נפטרה ביום ח' טבת תרי"ז לפ"ק, תנצב"ה.

רבי יצחק יעקב הניח אחריו ברכה, חידושי תורה בחריפות עצומה על כמה מאות סוגיות הש"ס. בסוף שו"ת "בית שערים" חאו"ח נדפס ממנו קונטרס בשם "בית יעקב". אהוב וחביב היה לכל עד גאוני זמנו הגאוני הקדושים בעל ישמח משה ובעל מנוחת אשר ושאר גדולים באו אתו בכתובים, והעריצוהו וכבדוהו מאוד.

רבי עמרם חסידא

בבית גדול זה נצבה עריסתו של רבינו, ונקרא שמו בישראל "עמרם" על שם אבי אמו הגאון רבי עמרם חסידא (ראזענבוים) זצ"ל, שמלבד קדושתו וצדקתו היה מגדולי היחס מגזע תרשישים וקדושים - מהר"ל מפראג, ר' אדם בע"ש, בעל צמח צדק והרבי ר' העשיל זי"ע. בצעירותו למד אצל הגאון רבי מרדכי בנעט אבד"ק ניקלשבורג.

בנו של רבינו הגאון ר' בן ציון זצ"ל סיפר, שכאשר בא זקינו הרב חיד"ה לבקר אצל חתנו - רבינו נזדעזעו קירות הבית מכח הפלפול של שני גאונים הללו. חותנו חבבו וכבדו עד למאד, ובמכתביו פונה אליו כתלמיד לרבו.

על כסא הרבנות בעיר מאד

מאלמאשד נקרא רבינו לכהן פאר בעיר מאד, מקום שבת אבי אמו הגאון ר' עמרם חסידא זי"ע, והוא בן כ"ח שנה.

העיר מאד

בעת ההיא היתה קהלת מאד מפוארת עד למאוד ביושביה, כולם אהובים למקום, וכולם עושים באהבה וביראה רצון קונם. גם הנגידים שבה היו לומדי תורה צדיקים וישרים, וכאשר בא שמה ששו ושמו לקראתו. בתשובה לבחור א' (בחיד"ד סי' קצ"ד) כותב רבינו: "ואחר עד עתה להשיב מפני כמה דברים, והגם כי אין דעתי נוחה להשיב לבחורים בדבר הנוגע להוראה, אבל יען אני שמח בחלקי עם בני מאד"ע האמונים על ברכי תורה לא אשיב פניך ריקם".

מרכיץ תורה ומעמיד תלמידים

במאד תפס רבינו ישיבה גדולה והעמיד תלמידים רבים. מקרוב ומרחוק הגיעו תלמידים ללמוד תורה מפי הרב הדומה למלאך ה'. ישיבתו גדלה והתפתחה, עד שהגיע מספר התלמידים למאות, שנתפזרו אח"כ בכל רחבי מדינת הונגריה, מהם לומדים מופלגים ויראי ה' ומהם שנתפרסמו ברבות הימים לגדולי ישראל. כל ימיו לא פרשה ישיבה ממנו ובכל מקום שחנה ישיבתו עמו. וכה כותב רבינו (באו"ח תשובה ס"ג): "ויען הייתי עמוס הטרדות עם הבחורים בני הישיבה ה' עליהם יחיו וידגו לרוב לסדרם על מכונם לא הרשני עתי להשיבו".

תלמידיו נתקשרו אליו בעבותות אהבה ואף כאשר עזבו את בית מדרשו היו מציעים לפניו מחידושי תורתם, ועלו מידי פעם לבקר בהיכלו. סיפר הגאון ר' עזריאל יהודה לעבאוויטש זצ"ל אב"ד האדהאז - וויען, למרן בעל משנה הלכות זצ"ל, ששמע מרבו הגאון בעל "לבושי מרכיץ" אב"ד מאד זצ"ל שבעת שכיח רבו בעל ה"בית שערים" כאב"ד מאד נסעו אליו ב"הושענא רבא" כארבעים עגלות מלאות אנשים להקביל פניו ברגל, להסתופף בצילו ולהיות עמו במחיצתו ביום זה.

מתלמידיו הרבים ראויים להזכר הרבנים הגאונים: חתנו המפורסם מוה"ר גרשון שטערן אבדק"ק מאראש-לודאש מחבר ספרי "ילקוט הגרשוני". מוה"ר שאול ראזענבערג אבדק"ק ראצפערט (מח"ס שו"ת חמדת שאול רשא"ס). מוה"ר מנחם שיק אבדק"ק סיקס ומלפנים בק"ק קירכדארף (בן מרה"ר יעקב אבדק"ק נאדאודוואר וחתן מוה"ר שמואל זאב יונגרייז אבדק"ק באיום). מוה"ר שמעון סופר אבדק"ק סענדרא (בן מוה"ר אליעזר זוסמאן אבד"ק פאקש וחתן מוה"ר משה סופר אבדק"ק טיסא פירעד). מוה"ר צבי רייכמאן אבדק"ק נאדי-אידא (חתן מוה"ר יצחק כהנא אבדק"ק ראסנאוויטץ). מוה"ר יודא ליב גינצבערג אבדק"ק אראגיאש מעדיעש (ממלא מקום אביו מרודד צבי הירש). מוה"ר מנשה גרינבוים אבדק"ק מאטעסאלקא (חתן מוה"ר שלום ארלמאן אבדק"ק וויצען). מוה"ר נתנאל הכוהן פריעד דומ"ץ בק"ק ראצפערט. מוה"ר טוביה אריה גאלדבערגער חבר ביה"ד החסידי בירושלים תובב"א.

רבינו שרת בקודש שבע עשרה שנה עד שנת תרמ"א לפ"ק. ויהי אחרי מת משה עבד ה' הגאון מהר"ם שיק זצ"ל, בחרו אנשי חוסט ברבינו למלאות מקום רבם הגדול.

כאשר צוה משה, הגאון מהר"ם שיק בגודל צדקתו וענותותו לבני קהלתו לפני פטירתו, שיקבלו להם רב גדול וצדיק יותר ממה שהיה הוא, ולכל הפחות כאשר הוא היה, ומטעם זה ויתר על חזקת הרבנות.

אבדק"ק חוסט

גם בעיר זו פעל רבינו ונצורות ותלמידים רבים נתקבצו אל

הגאון בעל כתב סופר זצ"ל, שם מצא מקום מוכשר לתורה, והוסיף תורה וחכמה על ידיעותיו המרובים, והיה שם ממובחרי הבחורים. אמנם לא ארכו לו שם הימים כי מרוב גאונו וחריפותו אחר ב' זמנים עלה ונתעלה על בני הישיבה והוצרך שוב לכתת רגליו.

אצל המחנה חיים

בשנת תר"י הגיע רבינו לעיר יעמרינג אל ישיבת הגאון האדיר רבי חיים סופר זצ"ל, בעל מחנה חיים. מרבו זה קנה את דרך לימודו המיוחדת, בעמקות וסברות ישרות בגוף הסוגיות, כפי שהיא משתקפת בספריו שו"ת מחנה חיים ופלא חיים על מס' גיטין. בספרו זה מזכיר את תלמידו - רבינו הרבה פעמים בהביאו קושיות ותירוצים "מתלמידי הבחור המופלג מר עמרם קראלער נ"י - כך קראוהו בני הישיבה מרוב חיבה על שם עירו וכך כנוהו ידידו ומקורביו עד יום מותו בשם קדשו.

אצל בעל "מחנה חיים" למד רבינו ב' שנים, ובאשר שאמו הצדקת נחלה ורצונה היה שיבוא לביתה חזר רבינו לקראלע. שם הוסיף לעלות במעלות התורה אצל רבו אשר אהבו האב"ד רבי מאיר פערלס זצ"ל.

עם הגאון המלבי"ם

בעת שהיה רבינו עוד בחור צעיר לימים, נחלה פעם אחת עד שהוצרך לנסוע לעיר המלוכה וויען לעסוק ברפואות. בדרך התעכב ולן לילה אחת בעיר עדענבורג, שם היה גם הגאון המלבי"ם ז"ל ודיבר עמו הרבה בד"ת ומאוד מצא חן בעיניו, ופתאום בלילה נחלה רבינו והיה צריך שימושא רבא, ושימש אותו הגאון המלבי"ם ז"ל כל אותו הלילה.

בברית הנשואין ועול הרבנות

כאשר שב רבינו אל בית אמו ושמו הולך לפניו נתן בו עיניו הנגיד היקר רחים ומוקיר רבנן מו"ה משה ליב פישער דל מבאגאמער, לקחתו לחתן לבתו המהוללה. מזיווג זה נולד לו בשנת תר"כ בנו בכורו אשר נקרא על שם אביו, הגאון רבי יצחק יעקב זצ"ל. לאחר נשואיו ישב כמה שנים בק"ק אלמאשד, גם שם בבית חותנו לא פסק פומיה מגירסא, שם לילות כימים ולא מש מתוך אהלה של תורה. בין גדולי ארץ היה מושבו, ביניהם הגאון האדיר האב"ד דשם מו"ה מנחם מענדל זצ"ל (בן הגאון רבי הירש חריף בעל טיב גיטין זצ"ל), והמאוה"ג החריף הצדיק המפורסם מו"ה שלמה כהן זצ"ל, (חותן הגה"ר ר' שמעלקא אבדק"ק סעליש בעל צרור החיים), אשר השתעשעו רבות עם רבינו זצ"ל.

כאשר נפטר האב"ד הגאון רבי מנחם מנדל הנ"ל בשנת תרי"ח, נתנו קהל אלמאשד עיניהם בו וישימוהו עליהם לרב. למרות גילו הצעיר נהג רבינו את נשיאותו ברמה כאחד הגדולים אשר בארץ, ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם.

וישב איזה שנים באלמאשד, ותמת שם אשתו הרבנית. ויבן את ביתו מחדש עם האשה הצדיקה מרת חיה שרה בת הרב המאוה"ג החו"ב המפורטים מו"ה חיים יוסף דוב כהנא העללער ז"ל מקראסנא.

רבי חיים יוסף דוב כהנא העללער

הרב חיד"ה היה בן הגאון מו"ה יחיאל זצ"ל אבד"ק סאלקא, בנו של הגאון בעל קונטרס הספיקות זצ"ל (אחיו של בעל קצוה"ח) מגזע הגאון בעל תוספות יום טוב זצ"ל.

בהיותו בן ח"י שנה עיטרו הגאון בעל "מראה יחזקאל" בעטרת "מורנו" ויען שהיה רב המדינה בזיבענברגען הרשהו לסדר קידושין בישוב קראסנא וכל הגליל ובלעדו לא ירים איש את ידו. למרות שהתפרנס ממעשה ידיו והיה טרוד בעסקיו בכל זאת התמיד בלימודו והניח אחריו ברכה כמה חיבורי טהרה בהלכה ואגדה. גם עם גאוני הדור החליף מכתבים. והוא מוזכר לשבח בתשובות: "מראה יחזקאל", "יהודה יעלה", "אבני צדק", "שערי צדק", "שואל ומשיב, ובהרבה מקומות" בספרי חתניו ה"בית שערים" ו"מנוחת משה".

ישיבתו הרמה ללמוד לקח מפיו.

אם כי רכשו אליו תושבי העיר כבוד ויקר ואף יראו מפניו כראות פני איש אלהים, עכ"ז בצוק העתים כאשר נתרבו עמי הארץ בעיר היה קשה מאוד לרבינו לרדת אל העם ולדור בסביבת עמי הארץ, נפשו היפה של רבינו סלדה מאנשים אלו, עד כדי כך שמסופר איך שפנו אליו פעם בשאלה הלכה למעשה על איש פלוני שהרג את הנפש היכול הוא לעבור לפני התיבה.

ולא זו אף זו, כיון שרבינו היה גודר גדר ועומד בפרץ בכל עוז, עמדו כנגדו כמה אינשי דלא מעלי הציקו לו וציערוהו, וכמו שאמרו האי צורבא מרבנן דסניא ליה בני מתא משום דמוכיה להו במילי דשמיא. אך בכל זאת היה סובל ומעלים עין מסוררים פושעים ומורדים נגדו, כי היה רב סליחות ואב רחמים, וענותן כהלל, סולח ומוחל לכל אשר חטא נגדו ואף עם בחור צעיר היה מדבר כאלו היה חבירו בקול ענות חלושה ולא בקול מתהלך בגאון וגאווה.

אורות מאופ"ל

פעם אחת ביקר בבית רבינו הגאון רבי יואל ראטה זצ"ל בעל שו"ת בית היוצר, שכיהן כרב בעיירה בערטו-אויפאלו, השוכנת בין העיירות דעברעצין וגראסוורדיין. מטרת בואו הייתה לאסוף תרומות לצורך הכנסת כלה. רבינו שפך את מרירות לבו לפני אורחו, ובעל בית היוצר הציע שיחליפו את משרותיהם, וכך עשו בהסכמת ראשי שתי הקהלות. רבינו עבר לכהן ברבנות בעיירה אויפאלו אחרי שנתיים שכיהן בעיר חוסט, ובעל בית היוצר תפס את כסא הרבנות בעיר חוסט. אך גם לו הציקו אנשי בליעל ולא האריך ימים ר"ל. לעומת זאת נהג רבינו את עדתו באויפאלו קרוב לעשרים וחמש שנים, ועמד בראש ישיבה גדולה, עד שקהלה קטנה זו נתפרסמה בגין רבנו.

בתחלת תשובה אחת אל מחותנו הגאון ר' אליעזר זוסמאן סופר בעל ספר המקנה, (או"ח סי' ש"ז שנתמורה בכת"ק) כותב רבינו: "יקרת מכתבו מי"ב תשרי הניעני בזמנו ולא יכולתי להשיב כי הייתי טרוד לסדר בני הישיבה ה' יחיים אשר הוא דבר חדש פה ותל"י יש כארבעים בחורים כן ירבה וכן יפרוץ. ומה שדיבר אל לבי אלף תודות לו על מחשבתו הטובה, אבל מי שידוע בטיב הענין מקום שהלכתי משם יודע כי שלשה המה נפלאו מהם, המה שלשה הגיבורים אשר היו שם לפני גם כן היו עושים כמוני היום, אך ה' לא צוה, ודי בזה כעת".

סיפר הרה"ג ר' ישראל משה דושינסקיא שליט"א (אב"ד עדה החרדית בירושלים עיה"ק) ששמע מאביו הגאון ר' יוסף צבי דושינסקיא זצ"ל אב"ד חוסט, שכאשר עזב רבינו ה"בית שערים" את העיר חוסט ליוו אותו תושבי העיר וגם גויי הארץ הלכו עמהם בבכי, באמרם שמאז בוא רבינו לעיר לא פסקו הגשמים והיו להם שנים טובות ומבורכות.

גדול מרבן שמו

אף כי באופן רשמי שימש רבינו זצ"ל כאב"ד ומנהיג לעדתו בעיירות וגלילות שבהם הכתירוהו עליהם, אולם למעשה מצודתו הייתה פרוסה בכל רחבי המדינה והרבה מחוצה לה. בכל מקום בואו רכש לו כבוד וגדולה מכל רואיו, מקרוב ומרחוק פנו אליו רבים, זה בכדי שיבא להכריע על דברי ריבות אשר בשערי הקהלות ולתווך שלום, זה בכדי שיבא לשמחת חתן וכלה, או ל"ע להספיד, וזה בא בכדי שיבא לדרוש לחנוכת ביהכ"נ ועניני מצוה דומים, כי היה ראש הדרשנים ומגיד נפלא. אך רבינו מפני ביטול זמנו ותורתו לא הרבה לצאת חוץ לארבע אמותיו של הלכה, ולא שת לבו כי אם ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים. ובכל זאת בהרבה מתשובותיו פותח בהתנצלות על איחור מכתבו, דטרידנא טובא מפני טרדות שונות וצרכי ציבור והזמן בוגד בי, וכדומה. אמנם גדולתו בתורה כחד מתקפיי קמאי הביאה את אנשי דורו

לבקש תורה מפיהו, תורה שבכתב להורות את המעשה אשר יעשו בכל השאלות העולות על הפרק, ומכל העיירות פנו אליו רבנים ודיינים ואף בתי דינים בשאלות מסובכות שהופנו אליהם. המתבונן בתשובותיו "בית שערים" ימצא שמות של עשרות גאונים ורבני קהלות שנוקקו לפסקיו, וכזקן ההוראה וגאון הדור הכרעותיו והוראותיו נתקבלו כהלכה פסוקה.

כל כך היתה מפורסמת גדולתו וצדקתו עד שנתקיים ברבינו "וראו כל עמי הארץ את שם ה' נקרא עליך ויראו ממך" (דברים כח, ט). כבר בצעירותו ערך רבינו (בשו"ת ח"ג סי' פ"ז-ח) שאלה וביורר בנדון אחד שהיה לו דין ודברים עם גוים ופסקו בערכאותיהם שישביע אותו רבינו אם אמת כדבריו, ויתן להם כתב שהשביע אותו. שם הציע רבינו את ספיקותיו לרבנותו הכתב סופר והמחנה חיים.

שערי תורה

דרך לימודו היתה לפלא. והנה לשון בני רבינו בהקדמתם לחאו"ח: דבר שפתים בזה אך למותר, כי כל מי שבתורת ה' עיניו רואות, יביט ויראה נפלאות, איך שעולה הרים ירד בקיאות בפלאי פלאות, ויעמוד וישתומם בראותו חריף חדה מונחת על כל סברה ישרה וברורה, וכהרף עין ברא יש מאין. זה דרכו בקדושה בלימודו, לפעמים עמד ממקומו הלך וטייל סביב לשלחנו, שלחן של מקדש מעט בית מדרשו, לחזור על לימודו. ולמד בקול ובכח גדול, ובזיעת אפים אכל לחמה של תורה.

תמיד נס ליחו נטפי זיעה שנוצרו מתוך עמל בדברי תורה ונחת עלי ספר אשר למד בתוכו עד כי הוצרך לקנחו, ובעי לכפורי בידי במטפחתו. והיה כמעין המתגבר עושה חדשות בורא נפלאות, ועל כל קוץ וקוץ דרש דרש תילין תילין של הלכות, וכאשר הגידו לו איזה קושיא חמורה היה הולך ומטייל סביב לשלחנו ובכל פעם שסיבב חידש תירוץ אחר. פעם אמר דאישתמטתי דברי התוס' בפעם שנית אמר דאישתמטתי דברי איזה קדמון, בשלישית אמר דקושיא מעיקרא ליתא, ורביעי בקודש ע"ד חידוד, וחמישיתו יוסף באיזה סברא ישרה, וכן עד בלי תכלית. ואף בעת אכול ושתו ותשמענה אזנינו בדברו דברי תורה לעצמו, ולא ביטל מעינונו אף רגע אחת זולת במקום שאסור להרהר בדברי תורה.

סיפרה כלתו של רבנו, הרבנית הצדיקת מרת גאלדא ע"ה שזכתה להיות בביתו ומאוכלי שלחנו, שדרכו בקודש היה שלא שכב על מטתו משבת לשבת והיה ער כל הלילה ולומד בקול רם חוצב להבות אש, עד שהיה קשה לאחרים לישן, ובבוקר אור שלף מנעליו מעל רגליו לזמן מה ונעלם, ובכל ימות השבוע לא פשט מלבושיו, רק לכבוד שבת קודש החליפם, ואח"כ הלך להתפלל עם הבחורים בישיבה, וזה היה כבר בימי השבעים.

בנו של רבינו, הגאון רבי בן ציון זצ"ל היה מספר כי פעם חזר מן הדרך לעירו וירד מתחנת הרכבת שהיתה בסוף העיר ושמע קול צווחה בעיר, עד שהתקרב לביתו ושמע שהקול קול אביו שיושב ושואג כארי בלימודו. בפי תושבי העיר אויפאלו היה מסומן המקום עד היכן קולו נשמע.

עובדה נאה אודות אופן לימודו בלילות סיפר כ"ק מרן אדמו"ר מצאנז קלויזנבורג זצ"ל למרן הגאון בעל משנה הלכות, שפעם הגיע זקינו בעל ייטב לב לחוסט ובא לבית האב"ד רבינו בעל ה"בית שערים". כשהגיע אחז רבנו באמצע סעודתו ולא רצה להפסיק מעבודתו, ולהגאון בעל הייטב לב היתה קצת חלישות הדעת מזה, ופנה למשמשו בבדיחותא שכנראה שאין מתחשק להרב להפסיק באמצע אכילתו. בגמר הסעודה שמח רבינו לקראתו וקבלו בכבוד רב, ועד חצות הלילה ישבו שני המאורות ופלפלו בד"ת, ואז נתן רבינו חדר ללון לו ולמשמשו, והוא בעצמו נכנס לחדרו ללמוד ולמד בדרכו כל הלילה בקול רעש גדול. כשקם הגאון בעל ייטב לב בבוקר פנה למשמשו ואמר "בעבור לימוד כזה מותר לאכול עוד שלש שטאף לעבער".

דרך הלימוד

רבינו הרביץ תורה לעדרים למאות בחורים מופלגים ומעולם לא בא אליהם בשיעור מוכן בהכנה דרבה, למען הראותם הדרך הלימוד איך הוא יגע וטרח להבין דבר על בוריו בעיני עצום ורב בגפ"ת ובדברי ראשונים וגדולי אחרונים העמוקים מני ים - כך מספרים בניו בהקדמתם לחלק או"ח.

גם בין בתרי כתביו בתשובותיו זעיר פה וזעיר שם מלמד הוא לאדם דעת בדברי חיבה ובדרכי נועם לבניו ולתלמידיו, להדריכם בדרך הלימוד הישרה ולהעמידם במסילה העולה בית אל. בתחלת תשובה א' לבנו הגאון ר' יהודה צבי זצ"ל, (ארח סי' ר"ה) כותב: "ואשר נועצת עמי על סדר לימודך, דעתי שתלמוד שעורי חולין עם הראשונים ופוסקים להבין על בורי ולא תבלה זמן הרבה לחדש חידושים רק לפעמים, ושעור פשוט תלמוד מס' נדה וש"ע ה' נדה או מס' שבת וש"ע או"ח ה' שבת כי הלכתא רבתא לשבתא, ומ"מ תלמוד בכל יום דף אחד בשו"ע או"ח, וגם מספרי מוסר ומדרש אל תנח ירך אז תשכיל בכל אשר תעשה".

ובתשובה לבנו הגדול הגאון ר' יצחק יעקב (י"ד קס"ח) כותב רבינו בתוך דבריו: "הראיתך בעיניך חלקי הסותר ועשיתי ציצים ופרחים לתורה אבל שמע בני מוסר אביך ואל תרגיל עצמך בדברים דנוגעים לדינא להמציא דברים חדשים עפ"י פלפולי אחרונים כי צעיר אתה לימים רק תפסוק עפ"י ספרים המחוברים לפסק הלכה המפורסמים ומקובלים בישראל ופלפלת כ"ש למאי חזי".

לבנו הגאון רבי בן ציון זצ"ל כותב (י"ד סי' רכ"ז) בסיום התשובה: "ועתה בני אהובי שמע בקולי וקבע עתים לתורה כי היא חיינו ואורך ימינו, ואל תפנה אל העבו"ת ואל הידענים המתנשאים לעומת שרפים שרף הנוטף מעצי הכת"ב כתבי קודש תלמוד רבינא ורב אשי ורבותינו בעלי הטוש"ע ונושאי כליהם, ומתקדשים ומטהרים אל הגנות לגנות כל דברי שורת הדין ללכת בדרך אשר בודו להם, וכן לא יעשה, רק תלמוד בהתמדה בכל זמן ועידן שאפשר, ותלמוד גדול שמביא לידי מעשה, והחזק במוסר אל תרף חובת הלבבות ושל"ה וראשית חכמה וגם מספרי חסידים האחרונים המלאים מוסר השכל והנהגות טובות ומדות ישרות אל תנח ירך, ואל תבלה זמנך בשיחה בטילה ושקרים וליצנות ולה"ר המבזים התורה ולומדי' לשמה ויהי ה' עמך ותצליח בכל דרכיך אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב". ובתשובה נוספת (י"ד סי' תמ"ב) כותב: "אבל דע בני אהובי פלפולים כאלו ראויין להגאון המנוח מוהרי"פ ורע"א ז"ע ודכוותיהוה אבל צעירי הצאן טוב להם לעיין בגמ' וסברת תוס' וראשונים ואז יצליחו ואז ישכילו".

ואיזה היא דרך הישרה שיבור לו האדם בענין הלימוד, למדין אנו מדבריו שכתב לתלמיד א' ערב חתונתו (א"ח סוף תשובה קפז): "והנה אהובי תלמידי שמתי עיני על כל דבריך ולא באתי לסתור דבריך כי נתתי שמחה בלבי שאתה שוקד על התורה ומצאת חן ושכל טוב, אבל שמע תלמידי אהובי ימי בחורותיך עברו אל תעפיל לעלות להיות גדול בתורה בלי עמל ויגיעה רק בהבטה בעלמא בדברי אחרוני אחרונים וילקוטי תם כי הלקט מביא לידי שכחה ופוע"ה ולא יגעתו ומצאתי אל תאמין רק בתורה אתה עמל בגפ"ת וראשונים וטוש"ע ונושאי כליהם ואחרונים המפורסמים והמקובלים במתינות חישוב הדעת תורה ודעת נוטה ואז תצליח את דרכיך ואז תשכיל ויהיה אלהים עמך".

שערי תשובה

עוד בהיותו רב צעיר כבן עשרים ושלש התחיל לכתוב תשובות בהלכה. התשובה הראשונה שלפנינו (י"ד סי' כ"ג) מופנית לרבו הראשון בעל היריעות שלמה. מאותה תקופה נמצאת גם תשובה שהשיב שנית לשואל אחד (ונדפסה בחי"ד סי' שני"ח). בניו בהקדמתם לחאו"ח מספרים שכבר בהיותו כבן י"א חידש חידושים נפלאים,

וכן מוצאים אנו כמה פעמים בספריו ממה שחידש בימי נעוריו. תשובותיו הנפלאות חובקות זרועות עולם, ומעוטרות בסברות ישרות והמצאות חדשות, עד לביורו ההלכה לאמיתה של תורה. מתוך עיון בתשובה אחת ולו הקצרה ביותר של רבינו, נוכחים אנו לראות איך שלפניו פרושים באופן מדהים כל קושיות ותירוצי בעלי התוספות והראשונים, וכמו כן כל "הוא אמינא" ושקלא וטריא בסוגיות הש"ס שגורים על לשונו.

בכל מקום "שאתה מוצא ענותנותו שם אתה מוצא גדולתו. בכמה מקומות כותב רבינו "אשר כתב שבכמה דברים כונתי לדברי גדולי האחרונים שמח לבי בזה אבל אין דרכי לעיין בהם ובמשנתם כי אין לי פנאי ועל הראשונים אני מצטער כי הם חיינו ואורך ימינו", וכן העידו עליו בניו (בהקדמתם): "יגע וטרח להבין דבר על בוריו בעיון עצום ורב בגפ"ת ובדברי ראשונים וגדולי אחרונים העמוקים מני ים, וספרי האחרונים רובם ככולם לא היו בידו, וגם באלו אשר בידו אף כי חביבים עליו אמריהם כי נעמו, אבל לא היו עתותיו בידו לשום עיונו בהם רק לפעמים מעט מזעיר וכן כאשר נתעורר ע"י אחרים".

אולם המעיין בתשובותיו יראה איך שכמעט בכל תשובה ותשובה מפלפל בדברי האחרונים בחרדת קודש ומתרץ דבריהם, ומאות פעמים בונה וסותר בדברי החת"ס, הבית אפרים, והישועות יעקב ומהר"ם שיק, בדברי רבותיו המחנה חיים והכתב סופר ושאר גדולים, ואף מביא ד"ת בע"פ מגדולי זמנו כהשואל ומשיב והקול אריה. לא אחת מוצאים אנו אותו מפלפל בדברי המנחת חינוך, אשר בעצמו כותב כמה פעמים וספר הנ"ל אינו תח"י ולא נמצא במקומינו. ומה רבתה שמחתו כשזכה לכוון לסברת איזה אחרון כמו שכותב הרבה פעמים. ידוע בפי בני המשפחה שכשהגיעה לו שאלה קשה, היה אומר הבה נראה מקודם מה אומר ר' יחזקאל (בעל הנ"ב).

וכדאי להעתיק מדברי בנו (בשרת שארית יהודה או"ח סי' נ) וז"ל: ידע ידידי נ"י כי אף שגאונים וגדולים העידו על ספר "בית שערים" שמיות החת"ס לא נראה כבושם הזה, ועיי' בס' הרי בשמים להגאון מסטרי ומהר"ם להגאון מבערזאן שמפלפלין בדבריו כאשר היה עוד בחיים חיותו, אף שישב בקרן זויות באויפאלו בין אנשים פוחזים וריקים, וגם מדתו האמת אין לשער ולא נשא פנים לשום אדם, ואם כל זאת כמעט כל המדינה מזדעזעין ותהלתו מלאה ארץ, כי היה בעל סברא ישרה אשר אין דומה לו, והיה סופר ומונה כל אותיות שבתורה ליישבם על מכוונם, בכל זאת אין חידוש אם אדם כמוהו אשר כל ימיו עני ורעים ולמד מתוך צער ושברון לב אם ימצא אחד מאלף שכאשר לא כתב להלכה אלא לפלפולא, הגם שאמר לי שגם הפלפולא שלו הוא להלכה מ"מ בדבר כזה ליישב איזה דברי גדולי אחרונים הגם שהיה מייגע גם ע"ד פנ"י עד שהיה מזיע אם לא היה מדקדק כ"כ בדבריו הקדושים, ועיי' כ"מ פ"ז משגגות ה"ו שהביא מבנו של הרמב"ם שכתב ואפשר שנתעלם זה המקום ממנו בעת שכתב יראה לי, ואם בארזים נפלה שלהבת וכו' מכש"כ בדורות אחרונים, עכ"ל.

שערי תפלה

כך היתה תפילתו של אותו צדיק זצ"ל, מעולם לא התפלל תפלה אחת ארוכה ואחת קצרה מבלי להוריד כנחל דמעה, ובפרט במקום אשר יזכר גלות השכינה, חורבן בהמ"ק וירושלים, אהבת תורה ויראת שמים. פלגי מים תרד עיניו והרים קולו בקול בכיות עצום ורב, וקול חוצב להבות אש, אשרי עין ראתה כל אלה, לשמוע אל הרנה ואל התפלה בעינים זולגות דמעות, מקרב איש ולב עמוק. ורוב סידורי תפלה אשר התפלל בהם עלתה חזזית על העלים ונשחתו ונקרעו ממי המלח אשר כפלגי מים ירדו עיניו הטהורים, תפילותיו בעבודה רבתי בקול רעש גדול ובהשתפכות הגוף והנפש,

אדם אף שאינה בולטת והוצרכו לפנות כל מין צורה בכל מקום אשר בא. ולא עבר עליו שבוע אחת עפ"י הרוב אשר לא טבל במים איש טהור טבילת שחרית לפחות פעמים בשבוע זולת עש"ק וש"ק שחרית.

השתדל בכל תוקף ועוז להפיח רוח דעת ויראת ה' בצאצאיו יוצאי יריכו, ומה נורא מראהו מראות אלהים לבוש הבדים בגדים לבנים בטרם הלכו לביהכ"נ בליל כל נדרי בהניח ברכה לראש בניו האהובים וברורים, כי השמיע את הוד קולו ודברות קדשו מלהבות אש בתוכחת מוסר למנוע רגלינו ואשורינו מאורחות חלקלקות מלחבק חיק נכרי לבל יהי חלקינו מיושבי קרנות, ותפילת צדיק עשתה רושם כי כל בניו וחתניו לוקחי בנותיו כולם זרע ברוכי ה' לומדי תורה יראי ה' וחושבי שמו.

קבלת יסורים באהבה

אם כי כל ימיו מכאובים וכמה וכמה הרפתקאות עברו עליו וחיצי הזמן ופגעים רעים ומרעין בישין נחתו בו, והיה לו צער גידול בנים ר"ל, וצרות וצרי צרות עברו למעלה ראש ולא מצא מנוח, ל"ע, כי שלשה בנים מתו עליו בעודן קטנים, ובמבחר שנותיו מתה עליו בתו היקרה הרבנית הצדיקת מלומדת ומושלמת מרת מרים ז"ל (אשת הגאון בעל ילקוט הגרשוני) בת כ"ח שנים, ואיזה חדשים קודם פטירתו מתה עליו בתו היקרה צפירת תפארה הרבנית הצדיקת וטובת לב מרת פערל ז"ל (אשת הגאון מו"ה יוסף צבי סופר זצ"ל אב"ד שאמשאן) בת מ' שנה, ועל כל זאת הודה לד' והצדיק את הדין. ורב גדול אחד סיפר כי כאשר נסע להספיד את בתו הצדיקה מרת פערל ע"ה שאל לו אחד אשר ליוהו אנה הולך, והיה כמשיב "לשאמשאן להספיד את בתי הרבנית משם" ולא ענתה בו הכרת פנים, והאיש הזה עמד משתאה מחריש ונרתע לאחוריו, והכל סבל סביר וקיבל אחרי פטירת בתו מרת מרים, גדל רבינו בביתו את שני בניה, וכפי שהוא מזכיר בשנת תרנ"ד בסוף ההסכמה על ספר ילקוט הגרשוני לחתנו הנ"ל, "בנך ובתך כשתילי זיתים סביב לשולחני". אף בגלויה א' ששלח לחתנו זה (שנשתמרה בכתי"ק) מתאונן אליו, "כבר כמה חדשים שלא שלחת אף פרוטה ואתה ידעת כי בביתי אין אפילו לחם לאכול".

ובאחת מהדרכים שהתורה נקנית בהן בקבלת היסורים, כותב (או"ח תשובה ש"ו מיום עש"ק נח תרמ"ג) "יקרת מכתבו מ"ב תשרי הגיעני בזמנו ולא יכולתי להשיב כי הייתי מדוכא ביסורים קשים וגם היום יש לי יסורים גדולים בעוה"ר", ובמכתב שני (בשו"ת יו"ד סי' ט"ז מיום ד' יתרו תרמ"ג) מזכיר שוב את יסוריו "שמנעוני מבוא בתשובה שלימה ועוד לא שבת לאיתני", ושם (סי' ע"א מיום ב' ואתחנן תרמ"ג) כותב "מכתבו בא אלי בהיותי בשוקי בראי וכאשר באתי לביתי לא יכולתי להשיב מפני תשות כח זה כמה שבועות וזה ימים אחדים אשר טוב לי עתה מאז ועדיין לא שבת לאיתני". וכן בתשובה (או"ח סי' ק"ח, מפ' בא תרמ"ג) "ויען אינני בקו הבריאות לכן לא יכולתי להשיב וגם עתה הקיצור יספיק". ועוד בסוף תשובה (יו"ד סי' ר"צ) מסיים "ויען אני טרוד מאוד ואיני בקו הבריאות כראוי אחתום", ועוד (ביו"ד סי' מ"ה מיום א' יתרו תרמ"ב) באמצע תשובה ארוכה כותב "ויש להאריך עוד אבל הוכרחתי לפסוק באמצע מחמת חסרון הבריאות כראוי ולכן אקצר כעת". בתחלת תשובה (או"ח סי' ש"ז) הנמצאת בכתי"ק כותב אל מחותנו בעל ספר המקנה (ביום עש"ק פ' נח), "יקרת מכתבו מ"ב תשרי הגיעני בזמנו ולא יכולתי להשיב כי הייתי מדוכא ביסורים קשים משיניים אשר לא נסיתי מעולם תל"י וגם בשאר ענינים לא הייתי בקו הבריאות, ואחרי עבור ימים הקדושים קלו הייסורים וכו', וגם היום יש לי ייסורים גדולים ד' ירפא לכל מכאובינו במהרה, ומ"מ לקחתי מעט פנאי להשיב כאשר יתן ה' בפי". ובתשובה (מיום א' מו"מ תרנ"ה) "אני הולך אי"ה ביום ג' לפעליקסבאד אודות המיחוש שיש לי בידי ואני מוטרד מאוד", וכהנה רבות.

עוררו את חמתו של ראש הקהילה באויפאלו ודרש ממנו שיחדל מזה, ואל יטפח את כפיו בעידן צלותא אלא יעמוד דומם כאבן (ראה לקמן סוף פרק ז).

ואיזה שנים נחלשו עינו הטהורים ואור עינו גם הם אין אתו כבראשונה, והלך לשאול בעצת הרופאים מומחים אשר בפעסט הבירה ושפטו כי מעוצם בכיותיו רוב דמעות נחלשו עינו, וכן לא יעשה להלאה. אבל רבינו לא יכול להתאפק כי אם בקושי, ושפך כמים לבו נוכח פני ה', מראשית השנה ועד אחרית שנה.

מידי יום ביומו באמרו נעים זמירות ישראל אחר התפילה, ומידי שבת בשבתו באמרו "נשמת" ואהבה רבה וכו' ומידי חודש בחדשו בקידוש לבנה אשר קידש במלבושי כבוד של שבת, ובכל יו"ט ובפרק בליל שימורים באמרו הלל, ובחג שבועות זמן מתן תורה"ק בקריאת התורה ובאמרו אקדמות וכדומה בריקודין ובכח גדול ובקול שאגת אר"י נשמע בשוקים וברחובות, ובימי בין המצרים בתיקון חצות, ובת"ב לא יאומן כי יסופר קול בכיות על גלות השכינה וחורבן המקדש. וכמה פעמים אמר לעצמו בליל ת"ב קאפיטל ה' במגילת איכה בבכיה עצומה. ואף בעת לימודו בזכרו את ירושלים מציון עיר המשובחה ובית ה' כי חרב, שפך לב במים מאין הפוגות.

ירח האיתנים

בקונטרסיו עה"ת מפרשת חקת ואילך נמצא בכל פרשה ופרשה חידושי אגדה על הפיוטים מדרשים ופסוקים השייכים לימי הדין. ובהגיע תור ימים המקודשים קשה לתאר ולצייר את סדר עבודתו והילוכו בקודש בתפילות ותחנונים ותעניות שעצמו מספר. כאשר התחיל לדרוש קודם תקיעת שופר או בליל יו"כ ולא הספיק להגיד כי אם את המאמר אשר עליו תיסוב הדרשה, וימס כל לב ויהי למים, או אז יכנע לב בשר ואם אבן הוא נימוח. פעם אחת היה רבינו בליל עיוה"כ אצל הרה"ק רצ"ה מליסקא זצ"ל, והיה יושב בסעודת וואכנאכט במסיבת ת"ח והווי קבדחי רבנן, ופנה אליהם באמרו, באתי כעת מרבינו וראיתי את הפחד הנורא אשר על אותו צדיק שהוא מרגיש כבר אימת יום הדין הבע"ל, והיעלה על הדעת לומר כעת מילי דבדיחותא.

בערב יום הכיפורים בישובו לאכול סעודה המפסקת סעודה קטנה מעט מזעיר, מעט רוטב ואשכול ענבים אחד באימה ופחד, כמעט רבו דמעות עינו אשר נפלו לתוך הכף אשר בידו מהרוטב אשר בתוכה, ולאחר שלמד על השלחן רמב"ם הלכות תשובה וברך ברהמ"ז בדמעות שליש הלך לטבול שנית, ובכל טבילה התוודה, ואף בעש"ק ויו"ט בעת טבילתו במקוה טהרה תמיד תפילתו בפיו

שערי מצוה

בבוא חג הסוכות אָהָה למושב לו לחסות בצל סוכה שבעה ימים ולא זו משם אפילו זיז כל שהוא. ועד כמה מצות חביבים עליו, כי בכבודו ובעצמו סיכך את סוכתו ותלה בה נוי הסוכה, וכל ימי התג לא עבר עליו שעה ב' אחר חצות לילה בשינה שהיה ישן בסוכה, כי אם קם ונתעודד יושב ומצפה לילך לטבול ומתי תבוא לידו מצות ארבעה מינים ויקיימנה. וכאשר נטלם בידו סגר אחריו הדלת מסוכתו ונשק אותם מנשיקות פיו כאשר ישק איש בן יחידו אשר אהב ביתר שאת. הנה כי כן עשה בכל עת לעשות לה' איזה מצוה בשמחה ובטוב לבב ודמעתו על לחייו תוך רוב שמחה. ואף בימי הפורים כי ישב לאכול סעודתו בגילה וברעדה זו היא שיבה על שלחנו זה השלחן אשר לפני ה', וברך על כוס יין לכל ב"ב ויפקדם לחיים איש אשר כברכתו בירך אותם היושבים לפניו, בעינים זולגות דמעות כביום כפורים.

בדקדוקי מצוות הפליג עד מאוד, ולא הניח למשוח מנעליו אף ע"י עכו"ם בחוה"מ, ואף לא לקח בידו המטה במועד. מעולם לא התפלל או אמר דבר שבקדושה במקום שהיה שם צורת

צדקתו ויראתו

עד כמה היתה זהירותו של רבינו בכבוד התורה ולומדיה, למדים אנו מכמה וכמה תשובות בהם מסיים שאין הלכה כמותו אם אין הרבנים מסכימים לדעתו. בסיום תשובה (א"ח סי' שס"ט בכת"ק) רושם: "ואחלה להרצות ולהראות דבריי אלה לפני כבוד חותנו ידידי הרב הגאון ב"י (בעל חתן סופר) ובקשתי שישים גם הוא עין ביקורת על דבריי ואת אשר יבחר יקרב ואת אשר יהיה לו להשיב ישיבנו בתשובה שלימה מלפניו". וכן כותב לגיסו הגאון בעל "מנוחת משה" בסיום תשובתו (י"ד סי' קע"ז): "ונא ישים עין בקורת על דברי כי כתבתי באשר עלה ברעיוני בקראי מכתבו". ובסוף תשובה אחת (ח"ג סי' מ"ה) בענין היתר יבמה לשוק מסיים: "זה הנלפענ"ד להלכה ולא למעשה רק אם יעיין כבוד מחותני נ"י (ובעל ספר המקנה) בדבריי וישרו בעיניו תסכים עמנו עוד רב א' מובהק א' אז נמטיין שיבא מכשורא ואהיה סניף לאריות להתירה".

בתשובה אחרת (א"ח סי' ר"א) כותב: "גם עתה אני נבוך אם להשיב או לא, כי כמדומה אין משתמשין בקשר אחד וחלילה לי להיות אפי' גורם דגורם להחזיק במחלוקת רק בד"ת כתיב ענה אבל בתנאי קודם למעשה שלא יצמיח מדברי שום מחלוקת, ואם לאו, יהיו דברי בטלים ומבוטלים ולא יעשו רושם כלל. ולא עוד אלא שנודר היה בכל כחו שלא לגרום צער כל דהו לכל ת"ח יהיה מי שיהיה ובשום אופן לא רצה לפסוק למקום שהיה אב"י. בתשובה (י"ד סי' פ) כותב לאב"ד בעיר אחת: "זה איזה שבועות הגיעני מכתב מצורב אחד משם ובו לשאלו הגיע בדבר הנוגע להלכה ולמעשה ויען כי דרכי מעולם שלא להורות ולהשיב באתריה דחבריה לכן נמנעתי מבוא בשערי תשובה, אמנם שמעתי שהוא בהסכמתו דפר"מ אך כמדומה שהמגיד לא כוון שמועתו לכן הנני להעריך תשובתי אליו וכטוב בעיניו יעשה". וכן מקדים בתשובה אחת (י"ד סי' תל"ו): "הגם שאינו ראוי להשיב ליחיד במקום שיש רב מרא דאתרא אבל קים לי בגווי' דמתו' הרב הגאבדק"ק נ"י [בעל ספר המקנה] דאין קפידא לכן הנני להשיב". ובתשובה לגדול אחד (י"ד סי' ה') אנו קוראים: "קבלתי היום מכתב מחד מרבנן מקהלתו אשר שואלים הולכים בה להלכה ולמעשה ויען אני חושש שיש בזה קנטורי דברים עד רצון פר"מ אמרתי להעריך תשובתי אליו". וזה לשונו לתלמיד אחד (י"ד תשובה פ'): "כתבך בא אלי על דבר המעשה שהיה בעירך ובו' והרב דשם אסר ודעתך נוטה להקל מטעמים אשר כתבת ונפשך אותה לדעת היכן דעתי העני' נוטה, תשובה: חלילה לי להורות באתריה דרב מרא דאתרא יושב על כסא הוראה בלי שאלת פיו ורע עלי המעשה שהגדת דעתך ברבים כי היה לך לישא וליתן עם הרב אולי יחזור בו כמבואר בשו"ע ובפרט בזמן לא נאמן אשר חלל לארץ נזר התורה צריך למהר מאוד שלא יתחלל שם שמים חס ושלום".

רבינו זצ"ל שיראת ה' ויראת חטא היו נר לרגליו ולפניו חנף לא יבוא, נתבקש כמה וכמה פעמים מסוחרי ארץ ליתן להם "כתב הכשר", בידעם שחתימת ידו תסייע בעדם למצוא קונים, אמנם רבינו השתדל למשוך את ידיו מזה, מחשש קבלת אחריות דאחרוני עליו. עד כמה חשש מליתן "כתב הכשר", מספרים בניו (בהקדמתם לשר"ת הא"ח): "לפני איזה שנים עבר דרך אויפאלו סוחר גדול מבית מסחר היין ובא אליו לבקר בהיכלו, ומצא חן בעיני האיש ההוא, וכאשר הלך ממנו נתן בידו סך גדול מנדבת לבו ולא לקחה ממנו, אם כי האיש ההוא הפציר בו מאוד. וכאשר שאלו אותו אנשי ביתו על אודות הדבר הזה מה זה ועל מה זה, היה מענה בפיו כי ירא לנפשו אולי באיזה זמן מאוחר יבקש ממנו הכשר על סתם יינם של ישראל וד"ל".

נקי כפים ובר לבב היה ולא נשא לשוא נפשו עבור כל הון דעלמא. סיפרו בניו (שם): "פעם אחת בא אליו איש אחד שהיו לו ריחים של קיטור וביקש ממנו להכשיר ריחים שלו לצורך קמח של פסח, והבטיח לו לעשות ככל אשר יצוהו באופן היותר טוב ומועיל, וגם

נתקיים בו במילואו מאמרם ז"ל, 'אין התורה נקנית אלא במי שממית עצמו עליה', כי מעולם לא התענג בתענוגים לנסוע אל מקום הרחצה, וסחי נפשו סחי ומאוס בכל אלה, וכל ימיו נכספה וגם כלתה נפשו הטהורה להסתופף בשערי ציון וירושלים תוב"ב וגמר בלבו ובדעתו לעשות כן לאחר שישיא בניו ובנותיו, ולא עלתה בידו כי נפשו ונשמתו הטהורה שבה בנעוריה בית אביה. אשריו בעוה"ז וטוב לו בעוה"ב.

יתום ואלמנה יעודד

כאמור, לא הרבה רבינו לנסוע מחוץ למקום מושבו, אך לפעמים עבור מצוה שאי אפשר להתקיים על ידי אחרים הוכרח לנסוע. במכתב א' משנת תר"ן (שו"ת א"ח סי' שכ"ה) כותב לחתנו: "שבוע העברה הייתי בט"פ לטובת האלמנה ויתומים וביום ה' לעת ערב שבת לביתי לשלום. עוד אגרת נוספת, שם אתה מוצא מדת טובו וצדקתו מובאת בזה:

שיל"ת עש"ק סדר אמור כ"ז למב"י תר"ל לפ"ק פה מאדע יע"א.

שלום רב לידידי ש"ב הרבני החריף ובקי צדיק תמים מוה"ר אבא חייא נ"י. קבלתי מכתבו ע"י ש"ב הבחור יוסף נ"י, ודמוע תדמע עיני על השבר אשר קרה ... הרופא לשבורי לב ינחם אותה ואת כל הנעצבים ונראה במהרה בנחמת ציון אמן.

שבוע העברה הייתי בטשעטשאוויטץ אצל דודתינו ת"י לאוי"ט [אלמנת רבי יוסף גרינוולד זצ"ל אב"ד טשעטשאוויץ], ולא יכלתי להתמהמה כי הצורך לזה זמן רב עד כי יבואו דברים לידי גמר, ואילו התמהמהתי כולי האי ואולי, אמנם דברתי עם ... ענו אותי כי השבה תקבל דמי שבוע כמקדם ומשאר הס[פוק] רביעי, ואחר השנה אם רצונה לשאר שם יתנו לה ג' זהוב' ... ואם אמור תאמר כי רצונה לילך משם, אז ישאו ויתנו כמה ... גם דברתי עם אנשים מהגליל והבטיחו אותי שיעמדו [לעזרתה] בכל מה דאפשר, וזולת זה לא ה' אפשר להמתיק סוד עם תורתנו אם רצונה להשאר אם לאו, כי אינה יודעת עוד מבשורה לא [טובה בפטירת] בנה [הגה"צ] (הגדול) ר' עמרם זצ"ל (אבי בעל "ערוגת הבושם"), ואתם עוצו עצה מה לעשות בזה נא ... לה בקרוב או ברחוק, כי לבה עליה דוי על שאין לה מכתב ממ[נ] ... כפי קצור כי הוא סמוך להכנסת כלה שבת מלכתא. והי' זה (שלום) ש"ב ידיו הנאמן דרש"ת. עמרם בלוהם פק"ק מאדע

הצנע לכת

ובכל זאת לבו לא הלך בגדולות ולא ידע איש את גבורתו כי היה הצנע לכת לא יאומן כי יסופר, ואף לבניו הנגלות להם היו עפ"י איזה סיבה, כאשר נודע להם בדרך מקרה לו טהור כי עשה חשבון הנפש בכל לילה, בטרם נשמתו הטהורה עלתה למעלה.

כל כך היה רבינו נחבא אל הכלים עד שאפילו הסכמות לא אבה לתת, וכמו שכתב במכתב שנדפס בספר חתנו "ילקוט הגרשוני" חלק האותיות וז"ל: "אם לא שמעת בהיותך באמנה אתי בעוד בתי ע"ה היתה בחיים חיותה, דעתי בענינים אלו, כי אני נחבא אל הכלים ומושך ידי מזה, ואיך עלה על לבך להעבירני על דעתי ללא צורך".

מגודל התמדתו בתורה מיעט מאוד לערוך מכתבים אפילו לבני משפחתו, וכמו שכתב בעצמו בתחילת תשובה אחת לבנו (א"ח סי' ר"מ): "ויתר מיכן לא אאריך בפרטים בקול"י ע"ט שאינם עשויים לנחת כי רבים המה ואין תועלת במסירת מודעה וכאשר יהי' לבשר בשורות טובות לא אמנע הטוב ממך". ומעין זה בתשובה אחרת (א"ח סי' רע"ז): "ואל ירע בעיניו כי לא כתבתי לו דברי ניהומים כי אין דרכי בכך מכמה טעמים". ובתחלת תשובה אחרת (י"ד סי' רל"ד): "קראתי בכל לב נשבר אשר קראתיך וכו' על השמועה כי באה, ואין לי רק לשמח לבבך בדברי תורה פקודי ה' ישרים משמחי לב". בכמה מתשובותיו לבניו וחתניו שנדפסו בשו"ת "בית שערים" נמצא לפעמים בכת"י שורות שתיים בדרישת שלומם.

מב' טשאבא (שם היתה מצודתו פרוסה משך ארבעים ושש שנה) כי פעם אחת נמנו וגמרו שם לבנות מקוה טהרה עם באר נארטאן, ושאלו את פי הגאון אם מסכים לזה, כי הגידו לו כי באר הזה לא יכזבו מימיה, ואחרי שנשאו ונתנו בדבר ובררו לו את הענין ואופן עשיתה הסכים גם הוא אחרי רוב הפצרותיהם. ויהי בבוקר ויען ויאמר להר' צבי הנ"ל, כי על משכבו בלילות חשב הרבה בדבר המקוה והנה הוא מתנחם על הסכמתו, כי זולת הרבה פקפוקים שיש לו עפ"י הדין איננו ברור לו אשר לא יכזבו מימי הבאר הזה, וסיפר ר' צבי הנ"ל כי הוא היה הראשון בעיר טשאבא אשר חפר ומצא באר מים חיים מבאר נארטאן לצורך ריחיים של קיטור שיש לו, ורבות בשנים תמיד נתנה מימיה בריח בלי שום סיבה המונעת, ובאותו יום שהתחרט הגאון על הסכמתו לעשות שמה מקוה באופן הזה נסתם המעיין של באר הזה ולא נתן מימיו מאז ועד עולם".

תשובתו של רבינו אודות באר ההיא נדפסה לאחר זמן (להרב הנגיד ר' צבי הנ"ל בחי"ד תשובה רצ"ז) וכה כותב לאמר: "כבר מלתי אמורה שתעשו המקוה כאשר היתה וכמקואות של יחידי סגולה ואז תלכו לבטח דרכיכם נוכח ה' בעקבות אבותינו ורבותינו נוחי נפש צ"ל. ומקוה ע"י באר ארעטעזי' או נארטהאן אני פי מלך אשמור' דברי חז"ל אם ברור הדבר כאחותך שיהיא אסורה לך תאמרוהו ואם לאו אל תאמרוהו, ויען הוא המצאה חדשה לא אומר בה לא איסור ולא היתר כי מי יודע כמה עיקולו ופשוטי וכמה תיוהא ימצא בה, עד אשר יעזרנו ה' ללמוד עוד הפעם מקואות בעיון ובמתניות ובמנוחה. וכבר התחלתי לעסוק בזה בתחלת החורף אבל מן השמים עכבוני בסבות שונות וכו' אבל אתם אצים עלי לאמר לכלות מעשיכם ואני אחת דברתי ולא אשנה כי אין דעתי נוחה בזה ואינני מקבל עלי אחריות בזה. ומה שאמרו שגדולי זמנינו מקילין בכגון זה, שתי תשובות בדבר, האחת ימצא בנוב"ת י"ד קיט בתחילתו, וזאת שנית "הגדול" שבזמנינו הוא היצה"ר המחדש בתארה בכל יום תמיד מעשה פרישו"ת וקדושה קדושת בדק הבית הישראל והאדם יראה לעינים וה' יראה ללבב".

כשביקש אחד מתלמידיו שרבו יתן לו רשות להורות ענהו (חי"ד תשובה קס"ב) בזה"ל: "שבקשת וכתבת שכבר יש לך התרות, אהובי תלמידי הלא נפשך יודעת מאד כי אני מושך ידי מזה מעודי, אך לאהבת תלמידי הגון כמותך אלו היה אפשר לך להיות פה ג' או ד' שבועות להשתעשע עמך בד"ת למועד אשר אדבר לך הייתי יוצא חוץ מגדרי כי אין דעתי נוחה בסמיכת חכמים בזה"ע ע"י דילו"ג ר"ב ודואר הולך ודואר בא ואפילו אינו מכירו כלל ולא כן עשו אבותינו ורבותינו נמ"ע והמכשלה הזאת תחת ידם וכו' עיי"ש. גם למחותנו (או"ח קנ"ג) כותב: "אשר בקש אודות בנו צר לי מאד כי אינני יכול למלאות מבוקשו בזה כי גדרתי בעדי ולא אצא בלע לסמוך בהיתר הוראה מפני מעשה שהיה לא ניתן לכתוב וגם קודם לזה משכתי ידי מזה ודי בזה".

כאשר בקש המהר"ם שיק מרבינו להעמיד במבחן רב מסויים לבודקו אם הוא ראוי לשרת בקודש, ענה לו רבינו (חי"ד קי"ב): "מכתב הדגני" הגיעני ואשר שחנני להזמין רב פלוני ויעמוד לפני לנסיון אם הוא ראוי לשרת בקודש, תמה אקרא ובא כי שת עדין עלי לשים אותי נוטר הכרמים כרם ה' צבאות בית ישראל ועלי צץ נזרו לראו"ת ביעק"ב במרעו"ת הצביעו"ת פתח אהל מע"ט בתורה ואבי מושך מרשות הרובי"ם את ידי ואיני נכנס לתגר זה בימים ההם".

להעמיד הדת על תלה

פרק מיוחד בקורות חיי רבינו היא עמידתו על משמר מבצר חומת היהדות. תקופתו היתה תקופה סוערת בחיי הקהילות, בה התנהלו ויכוחים ומלחמות בין יראי ה' שהמשיכו את רוח חיי הקהילות כפי המסורת המסורה מדור דור מבלי לזוז זיז כל שהוא מהשו"ע ומנהגי ישראל, כשנלגדם עמדו כת המתחדשים אשר זממו להפוך הקערה

ירבה עליו מוהר ומתן אלף זהובים לצרכו, ... לשני בניו שיהיו שם בתואר משגיחים בענין ההכשר ובענין המסחר פרנסה בריח, ולא אבה שמוע לו. נאה דורש ונאה מקיים היה כי מעולם לא בא אל פיו דבר שיצא בכתב הכשר".

מעניין לציין תשובתו של רבינו (חי"ד סי' רצ"ב): "אודות הזעלכורארען פאבריק במקום הידוע, אשר השוחט הוא הסוחר והוא העד והוא הדיין ונותן ההכשר הגם שהוא מעשה אשר לא יעשה וכבר היה למראה עיני תשובת הגאבדק"ק מיהאלאוויטץ שכתב שומר נפשו ירחק מהם צאו טמא קראו למר, אבל אני לא אתן לרחובות קולי ולא אכניס עצמי לתגר זה ויצאתי ידי חובתי במה שהזהרתי בני קהלתי שלא יאכלו ואת הרב הנותן ההכשר על השוחט ועל הפאבריק שאלתי בייחוד פה אל פה מה ראה על ככה ליתן הכשר על מאות פרסאות בריחוק מקום והוא לא ידע ואשם והשיב שמתחלה שגג בזה וכעת אינו יכול לחזור".

ובמכתב הנמצא בכתי"ק (היא ראשית התשובה הנדפסת בחי"ד סי' ח) כותב לחתנו: בין גאולה לגאולה רווח ששון וצהלה לחתני אהו' הרב הגדול חו"ב כמו"ה יוסף צבי סופר נ"י אבדק"ק שאמשאן, אחרי הודיע משלומינו וכי עברו ימי הפורים עלינו לטובה באתי להשיב על האיש אשר שאלתני אם יש לסמוך על ייני ואכתוב לך דברים כהויתן הנה זה יותר מי"ג שנים מאת אשר נסעתי ממאדע ואז לא היה סוחר יין כאשר הייתי שם ובין יראי' הוא נמנה שם אבל הלא ידעת חתני אהובי כי אני איני מקבל על אחריות דאחריני בימים ההם בזמן הזה להיות ערב ואין אני דן עד שאני מגיע למקומו ודר שם ואחרי חקירות ודרישות הרבה לכן איני אומר בזה דעתי ועשה כחכמתך ואין לדיין אלא מה שענינו רואת".

ולך ראה בתשובה (חי"ד סי' ר"א) שם עורך רבינו רשימה מפורטת להנגידים החשובים אקרו"ט מנהלי קהלתו, אודות קצב אחד שהעבירוהו ועתה רוצה לחזור, והולך ומונה עשרת הדברים בו מחוייב להחמיר ולקבל על עצמו להשיבו על משמרתו.

מיראי ההוראה

בספרו ויחי יוסף על מס' מקואות (פתח טוב אות י"א) כותב הגאון ר' יוסף גרינוואלד אב"ד פאפא: "נזכרתי בזה מה שכתב לי הגה"צ בעל "לבושי מרדכי" וצ"ל בתשובתו אלי בהלכות מקואות שהגאון בעל "בית שערים" אמר בדרך צחות על מקוה א' שנשאל עליה שהוא עצהיו"ט בתנאי שהרב אב"ד בעצמו יהא הבלן כי יצריך השגחה מת"ח היודע הלכות מקואות".

באחת מתשובותיו (או"ח צ) מבאר רבינו את חששו מלהורות בשאלה בהלכות שבת שהועלתה על שולחנו: "כבר נשאלתי בזה בהיותי שמה ולא אמרתי בה לא איסור ולא היתר כי הלכות שבת הם כהר"י התלוי' בשערה ובהפרש מעט ישתנה הדין והעולם עושים מה שלבם חפץ כאשר בעינינו ראינו ובאזנינו שמענו כי גדולי עולם פתחו פתח בכוחא דהיתרא כחודו של מחס והעולם פתחו כפתחו של אולם". ובמקום אחר (או"ח קי): "אבל אני ברצוני אינני נמנה להתיר בדבר אשר לכל מסורה ומי יודע כמה חילול שבת גורם זה אשר גורעים ומוסיפים ודורשים מדעת עצמם וכו'". אלו הם דוגמאות מני רבות מצדקתו וענותנותו.

"ורגיל אני לומר מי חכם ויבין אלה נבון וידעם כי ישרים דרכי ד' לעשות הפשוט והישר ולא להמציא היתירים כדי שלא יכשלו הפושעים רק צדיקים ילכו בהם ולא יזדקקו אפילו לעבירה קטנה אפילו אם ופושעים יכשלו בהם ויעשו עבירה גדולה, וגם אני חושש שאם יתירו להם עבירה קטנה זו יבא בדור פרוץ כדורינו מכשול רבים ורבים יעשו כמוהם וכיס שעבר אדם עבירה ושנה בה נעשו להם כהיתר וחו"ש יתבטל דין זה לגמרי וטוב שהם ואלף כיוצא בהם יתבטלו ואות אחד מתוה"ק לא יתבטל.

בנו של רבינו הגאון ר' בן ציון סיפר בשם הנגיד מו"ה צבי ברוין

ובקש הרב מדעברעצין מאבי מורי שהוא יציע לפני הגאון מאויפאלר ז"ל לבחור לפרעזעס את אחד שהיה ת"ח וגביר נכבד רק שבניו לא התנהגו כ"כ כשורה, ואמר "לא רצה למלאות בקשתו ואמר לו שהוא בעצמו יציע זאת לפני הרב מאויפאלר, וכאשר ראה הרב מאויפאלר שאבי והרב מדעברעצין מתלחשים וע"ז שאל אותם מה המדובר ביניהם, וע"ז ענה אותו אבי מורי הצעת הרב מדעברעצין כנ"ל, ותיכף שאל אותם הרב מאויפאלר האם יש לו להמדובר בניו טובים, ומובן שלא ענו אותו על זה דבר עבור שמפורסם היה שבניו של המדובר לא התנהגו כשורה, וע"ז ענה הרב מאויפאלר ז"ל בהרמת קול אני שמעתי מהרבי מקאלאמאי זצ"ל שאם יאמר הקב"ה לנו תנו לי נפש אחת מישראל לקרבן ואז אשלח לכם תיכף הגואל צדק אני הייתי משיב להקב"ה כביכול שאיני רוצה עוד בביאת המשיח ונפש אחת מישראל לא ניתן לקרבן, וסיים הרב מאויפאלר ע"ז ואני אומר כמו כן שאם היה השי"ת מבקש מאתנו לבחור לפרעזעס את איש אשר אין לו בנים הגונים ואזי ישלח לנו משיח הייתי משיב כמו כן שמשיח לא יבא עוד ואת האיש החל לא נבחר לפרעזעס, ע"כ ד"ק על פי עצת ורצון רבינו נבחר הגאון ר' אריה ליב ליפשיץ אב"ד סאנטוב זצ"ל לראש הקאנצליא, על אף שהיו אלו שהעדיפו מועמדים אחרים. בשו"ת "בית שערים" (י"ד שז) ישנה תשובה אל הגאון מו"ה אריה ליב הנ"ל בענין ריב קהלה אחת שקרבו משפטם לפני ראשי הקאנצליא, עיי"ש.

מנהג ישראל תורה

"ידע אהובי כי אני שונא חדשות, ומזקנים אתבונן ומנהג ישראל תורה היא" כדברים הללו כותב רבנו (א"ח נב) לרבה של קהלה אחת, בו רצו להעמיד בביהכ"נ תנור ברזל להסיק בו, שבזמן ההוא היה דבר חדש שלא נעשה מעולם. רבינו חתר להמציא טעמים למנהג הישן, ומסיק שם: "ולכן אינני נמנה לעשות חדשות".

הגאון ר' הלל ליכטענשטיין אב"ד קראסנא זצ"ל היה מרגלא בפומיה תמיד מה ששמע מאביו הרה"ג מו"ה ברוך בענדיט אב"ד קראסנא זצ"ל הי"ד, שהגה"צ בעל "בית שערים" זצ"ל היה רגיל לבא לעיר קראסנא, ופעם אחת דרש ברבים שמי שאין שולחנו מכוסה בכל יום השבת אפילו בבית התבשיל צריך בדיקה אחריו שמא נזרקה בר מינות, ואחר הדרשה שאל אותו אממ"ר ז"ל היאך החמיר כבודו כל כך בדבר שהרמ"א מביאו רק למנהגא בעלמא, והשיב לו ברם כך היא המדה שאם משנה זיז כל שהיא ממנהג

ישראל אז ח"ו יוכל לירד ממדרגה למדרגה עד חסרון אמונה ח"ו. גם בסדרי אופן הלוייה וצורת המצבות רצו כתות המתחדשים להתדמות לדרכי העמים. היה זה במנהג הולכת הנפטר לקבורה בעגלה, בנטיעת אילנות ופרחים על הקברות וסביבותם, ובצורת החקיקה על המצבות. על השינויים הללו נשאל רבנו, והשיב (שו"ת י"ד תכח): "אודות אחד אשר רוצה לנטוע אילנות ופרחים על קבר קרוביו, הנה הוא מעשה הבל ותעתועים ובורות אשר בדו שוטים מלבם והתדמות לעכו"ם וראוי לגעור בו בנזיפה והחדש אסור בכל מקום מה"ת".

ועל המנהג לשאת את הנפטר על גבי עגלה כתב (שם תכ"ז): "אמנם לעשות עגלה מיוחדת להוצאת המת כמנהגי הגוים אסור משום ובחוקותיהם לא תלכו רכו' ומה טעם ותועלת יש בעגלה שחורה לסוסים מלובשים ומתעטפים שחורים אלא שאוה"ע נהגו כן וכו', ומכל שכן לעשות זה לחק קבוע ולכתוב בשטאטוטען של החברא קדישא שלא יעשו רק באופן זה הוי החוקקים חקקי און, וכ"מ בעבודת הקודש שער כ' שזה היה חטאת סדום על אשר הקימו להם דברים רעים ומגונים לחוקים ומשפטים טובים וישרים וקבעו בהם מסמרות בקנסות ועונשין שלא יעברו מהם בעולם. ומה שכתב שהיה כן בק"ק פרעסבורג בחיי "חתם סופר" אינה ראייה ויש לדונם לכף זכות, כי בתחלה אנוסים היו בדבר מטעם שרי המלך

על פיה במטרה להתקרב אל אומות העולם, ולכך התחילו קמעה קמעה בנסינות לשנות מהדרך המקובלת הן במנהגי התפילה הן בצורת בית הכנסת וכן בכל אשר ראו לנכון שבזה ישאו חן בעיני העמים.

גדולי ישראל, עיני העדה, אשר ראו את רוע מעשיהם, נתכנסו כמה וכמה פעמים לטכס עצה כדת איך לעמוד כנגד המהרסים הללו. אחת מהאסיפות המרכזיות אשר בו נתוועדו ונשאו ונתנו בדבר, היתה בשנת תרכ"ו בעיר מיהאלאוויץ, שם תקנו תקנות גדולות למיגדר מילתא, ובאו על החתום הרבה מגדולי הדור, ביניהם רבינו זצ"ל. התקנות פורסמו בכרוז שנפוץ בכל המדינה. הכרוז פותח ואומר: "זה זמן זמנים מקרוב באו חדשים, וחדשים עם ישנים, מחבלים כרמים, כרם ה' בפרוע פרעות בישראל פרצו ועברו חק, יודעים רבונם ומכוונים למרוד בו, ובנו ובונים במות לעצמם לנתוש ולהרוס ולהחליף ולשנות בתבנית דמות בנין ביהכ"נ, ובעשיות מגדל ובנין בימה. ובמחיצה בין עזרת נשים לאנשים, ובהעמדת החופה, ושינוי כסות הש"ץ, ועם אותן נערים הידועים המנוערים, ובשאר מנהגי ביהכ"נ, וניגוני דתות אוה"ע ולהחליש ולעקור ר"ל דת יהודית, כמו שנראה עין בעין בכמה מקומות לפני איזה שנים מה היו ועתה איך ירדו עשר מעלות אחרונות, ושלא יעמדו דור אחרון בנים יולדו, ואם כעת אנו מחשים, יאמרו פרושים התירו את הדבר, וע"כ מחויבים אנחנו לחקוק בעט ברזל ועופרת לזכרון לדורות הבאים דברים אלו האמורים בכאן".

כשהחלו המתחדשים לבצע את זממם להתדמות לאומות העולם כאמור, שינו את תבנית בנין הבית הכנסת מבית ומפנים, ועל בתי הכנסיות שבנו עשו בראשם מגדל, להתדמות בזה לבתי התפילה של אומות העולם. רבינו זצ"ל שנזדמן לעיר אחת שבית הכנסת היה בנוי כך, בשובו אל ביתו ערך מכתב נמרץ אל רב העיר ובו תוכחה גדולה על פירצה זו (שו"ת א"ח סז) וז"ל:

"טובה תוכחת מגולה מאהבה מסותרה, רק בהיותי שמה לא היה לי שעת הכושר לדבר עמו על עסקי הבית המכונה ביהכ"נ דשם. והנה להתוכח בזה בדינים ופולפולים וסברות הבל הוא אין בו מועיל, והגם כי תל"י רחצתי את רגלי ולא נכנסתי לפניו" משורת הדין, אבל אחרי שובי לביתי נחמתי פן ח"ו יאמרו מדשתקו רבנן ש"מ ניחא להו והמכשלה הזאת תחת ידינו שח"ו גם אחרים ילמדו לעשות כמתכונתם כמוה וכן לא יעשה, לכן הגם שנפשי יודעת מאוד שקשה עליו לקיים ומודה ועוזב, אבל יכול לקיים ומודה, ואם אפשר לפרוץ חומת מגדלי "ותמו" כל "הסימני בצעים" מה טוב; ואם א"א להרוס עכ"פ ישתדל לתקן כל האפשר כתבנית ביהכ"נ דיחיד עם סגולה, וגם אל ירע עיניו באנשים המנועים עצמם מכושלי וכותלי ביהכ"נ זו שאין ישראלים נכסים לשם והוא עצמו מן המניין שאל יבא בכל עת רק בשעת הדחק, ומן הכיעור ירחק, עיי"ש בארוכה בדברי תוכחה שהלבישם בדברי חן ומליצה כאשר בקשר קהלה אתת לקבוע אבן זכרון בביהכ"נ ולחרות עליו שרבים זצ"ל יסד את הקהלה על אדני היראה בתקנות טובות, אחרי שהשיב שאין זה מן הכבוד ואין עושין נפשות לצדיקים, סיים: ואם מ"מ ירצו לעשות אבן זכרון לדעת יותר טוב לקבוע כבית הקהלה מקום הוועד למען יהיה נוכח פניהם תמיד שלא לשגות ולעשות חדשות חס ושלוס.

עד כמה היה רבינו נחרץ בדעתו אודות המתחדשים, תעיד העובדה שרשם בעהמח"ס כונת הלב זצ"ל וז"ל: ולהגיד שבחם של רועי ישראל האמתיים ארשום ענין נפלא ששמעתי מפ"ק אממ"ר זצוק"ל מו"ה ברוך בענדיט אב"ד קראסנא, שיחה נאה ע"ש דודו הגה"ק מקאלאמאי זצ"ל, אבי מורי ז"ל בנוסעו פ"א אל אסיפת הרבנים לפעסט שהיו צריכים לבחור פרעזעס לכל מקהלות היראים הארטהדאקסאען של מדינת אונגארן ונסע ביחד עם הגה"צ מאויפאלר ז"ל (שהיה אז מזקני גדולי הדור) ועם הגה"צ מהר"ש שטראסער ז"ל שהי, אב"ד בדעברעצין

החציף ולא רצה ללבוש הקיטל וממילא לא רצה לסדר חו"ק, והעיז אבי החתן, עשיר יענה עזות, שהוא יראה לו שיסדר לבבו חו"ק כי יכפנו ע"י הערכאות, על זה השיב לו הגאון העצום בעל "בית שערים" זצ"ל הוי יודע שב' פעמים לובשים אחרים לאדם הקיטל, פעם ראשון בעת החתונה ופעם ב' בעת הקבורה, ועתה יש לך הברירה אם ללבשו בעת החתונה או בעת קבורתך, ועל זה השיב לו החתן בחוצפה שאי אפשר לפחדו בדברים של דורות ישנים, והגאון בעל "בית שערים" סידר חו"ק והחתן לא לבש קיטל, כשנתעברה אשתו מת הוא, וכשנולד הולד מתה היא והיה לנס. ואזמז"ר זצ"ל אמר לי שהכיר היטב את משפחת החתן הנ"ל וגם משפחת הכלה, עכ"ל איש אחד מבני בליעל לא רצה לגרש את אשתו אשר העגין שלא כדת (האשה היתה ממשפחת רבינו הקרובה אליו, ושם האיש היה ר' אשר ובצעירותו היה עילוי מפורסם אך נחלה ל"ע וברח לא"), והגאון ר' עמרם זכר את התועבה הזאת במכתבו לאיש אחד וסיים בדבריו "וה' יעזור שתקנה עצמה בגט ובמיתת הבעל". ופעם השנית כתב בענין הזה "והנה הקב"ה שומר תורתו וכמה חשו חכז"ל לתק"ע לכן יחוש גם הוא לתקנת עגונה האשה פלונית תי' ויתן בלב בעלה העכרן הזה שיתן לה גט פטורין כדת משה וישראל או כי ימות הבעל העכרן וימיתו ה'" והוא אמר ויהי, הוא צוה ועמד.

בהיותו רב באויפאלו היה שם איש עשיר אשר נבחר לראש הקהלה, והיתה רצונו לחדש חדשות בבית התפלה לעקר את הרינה מעל התפילה, וצוה להגאון שלא יטפח בידי בתפלתו, כי אם יעמוד דומם כאבן, והשיב לו: אל תדמי בנפשך כי תמיד יגהה אורך ויאיר שמשך, המתן רק מעט ויעבור עליך כוס התרעלה ותרד מטה מטה, וכן היה, כי ירד אחר זה עשר מעלות אחרונות עד שעקר דירתו משם.

עשו משמרת למשמרת

אם כי נמנע רבינו מלחתום על כרוזים, ומפני המחלוקת ברח כמפני האש ולא התערב ב"מלחמות מצוה" ודומיהם, אמנם מפני הצורך יצא מגדרו ונתן חתימתו על ענינים העומדים ברומו של עולם, כפי אשר כתב (בש"ת או"ח מ): "ואין לי קורת רוח בדרכים החדשים אני נחבא אל הכלים מבוא על החתום ועל הגלוי ליתן ברחובות וכו' ותמול הגיעני כתב שלישיית וראיתי כי כבר תמכו בידי גדולי הזמן הי"ו והנני משיב מפני הכבוד".

בימים ההם קמו תרבות אנשים חטאים במטרה להפוך את הקערה על פיה ולהכניס לימודים זרים בדרכי החינוך בלי הבדלה בין קודש לחול, וצעירים רבים נתפסו לסעמינארי"ם למיניהם בו שמשו האור והחושך בערבובייה. אז קמו אנשי השם זה לעומת זה לגדור גדר וכפי שמספר רבינו (בש"ת או"ח סיב) "מלפנים בישראל בוועד אשר נתוועדו בשנת תרכ"ט בעיר אפען יותר ממאתים רבנים ובהם רוב גאוני ארץ אונגארן וקדושי עליון והדבר יצא מפי המלך ע"י עבדיו נאמני ביתו כי יש סדר למשנה בלימוד הישיבות להיות שונה הלכות תורת ה' תמימה ברה כחמה בלי תערובות חכמה משאר חכמות חיצוניות ומשנה לא זה ממקומה וכו' ועתה ישראל הלא ידעתם הלא שמעתם כי מעת גלה ישראל מעל אדמת הקודש אולי לא היתה להם אסיפה גדולה כזו אשר יקרא מלוא הרועים".

כעבור שנים מועטות כאשר חפצו איזה אנשים לייסד סמינאר לרבנים בעיר לבוב, פנו ראשי ומנהלי חברת מחזיקי הדת דשם אל רבינו שישמיע קול זעקה כנגד מזימה זו. רבינו נענה לקריאתם וערך מכתב המבאר על נכון את החומרה שבדבר, כי כבר ראו את מהות התלמידים שיצאו מסמינארים שכאלו, שאין בהם ריח תורה, כי הסעמינאר הוא בנין נערים המנוערים מן המצות סתירת חומת אש דת והוא אבן נגף וצור מכשול לתורה, ויראה וסומ"א נע"ר כשמו בל ההולכים בו בחושך ידמו וכעורים ימששו באפלה

וכיון שהתחיל בהיתר כיון שלא היתה כונתם להתדמות להם רק מחמת אונס שוב אפילו פסק האונס אין משום ובחוקותיהם לא תלכו.

לא תגורו מפני איש

אזהרת התורה הזו עמדה לנגד עיניו בהנהגת עדתו רבני דורו. איתן כצור החלמיש תקיף וחזק עמד רבינו בפני אותם שזממו לחבל בכרם ה' צבאות, וללא חת ומורא עמד אל מולם בכל כוחו. דורשי רשומות היו מציינים כי: "שובר אויבים ומכניע זדים" סופי תיבות "עמרם", ואכן כך נתקיים ברבנו.

על רוחו הכבירה כבר בשנות עלומיו, ניתן ללמוד ממכתב שכתב (בשנת תרכ"ג) לאחד מדודיו, בו הוא קובל ומוחה נמרצות כנגד אחד ממשפחתו אשר ירד להשיג גבול אחרים ברבנות אחת העיירות, וברוח קנאה בלתי מצויה הוא מוכיח ומייסר בתוכחות את עושי העולה בשפתו המליצית להפליא ובלשון חכמים שבו ניחן רבנו.

אך "כאשר ראה עלבון ושפלות התורה והאמת נעדרת, ערבה ממנו כל שמחה ובמסתרים תבכה נפשו, כי כמו שדרש בשבע בדיקות אחר האמת בלימודו כן במילי דעלמא האמת אהוב לו מכל, ושקר וחנופה אלה שני בני היצה"ר כקוץ ודרדר היו בעיניו לרחקם כמטחוי קשת, ולכן ישב בדד וידום טמן ידו בצלחת והיה מן הצנועים המושכים את ידיהם לבלתי היות שם עירוב בעניני העולם". וכן מעיד עליו בקונ' אבן המאיר ודעת זקנתו היה נסוג אחור מעניני הכלל והיה נחבא אל הכלים, ז"ע.

וכדוגמת זה כתב רבינו בעצמו בשנת תרנ"ז (ש"ת או"ח שטז): "כבר כתבתי לו דעתי לדינא ויותר מזה ידי מסולקת ממנו מטעמים אשר לבי לפומי לא גלאי, וגם מראשית כזאת הודעתיו כי מצוה לשמוע דברי חכמים שלא לומר דבר שלא נשמע, והלא בעיניו יראה ולבבו יבין שאין בידו למחות בדור היתום הזה שאין נושאים פנים לתורה רק הולכים בדרכי לבם ומראה עיניהם ועושים מה שלבם חפץ והיה כעם ככהן לכן המשכיל בעת ההוא ידום".

לאור זאת לא יפלא איפוא מש"כ רבינו (י"ד תמא) לרבי אהרן שמואל אסאד זצ"ל אב"ד סערדאהעלי: "ומה שכתב מעלתו הרמה בלשון בתמיה הכי אין דין בישראל ומשפט בעולם ועולם הפקר הוא חו"ש וכל דאלים גבר, אני חושש בעוה"ר שבזמנינו יש לומר כן בניחותא", ראה מה שהאריך שם בזה.

דאות לבו וצערו מאלו שלא הטו אוזן קשבת לרבנים וחכמי הדור, מוצאת לה ביטוי גם במכתב שכתב למרה"ר משה שמואל שטרן זצ"ל (ש"ת או"ח רעז - משנת תרנ"ז): "אל ירע בעיניו כי לא כתבתי לו ברכת מזל טוב על אשר קבלו אותו לכהן תחת אביו, כי יותר נח בעיני מעמדו מלהיות אב"ד בזמן הזה".

גם בתוארים הנהוגים בזמנו דרכו בקודש לקצר בכל מה דאפשר, ולו רגל על לשונו זצ"ל כי הדור הזה הוא מדור הפלגה, ופעם אחד שלח לו רב א' ספרו שחיבר לדורו, וכתב לו הודאה ושיכל את ידיו שלא לבייש את מי שאין בו וכתב "הרב המפורסם לגאון ולתפארת".

צדיק גוזר

בתקופת כהונתו בעיר מאד, אירע פעם כי חתן א' עתיר נכסין מכת המתחדשים לא רצה ללבוש הקיטל תחת החופה כמנהג ישראל, ונמנע רבינו לסדר את קידושו ועל התנשקותם גזר ואמר כי בקרב הימים ילבישוהו אחרים את הקיטל. צדיק גזר והקב"ה קיים ולא ארכו הימים (וכמדומה שלא השלימו הזוג שנתם) ומת האיש (וכמדומה אף האשה) בחטאתם אשר חטאו נגד קדושת המנהג העתיק והלבישוים בגדי מתים ויהי למופת.

בש"ת באר משה (ח"ה סי' קס"ו) הביא עובדא זו כפי ששמעו מזקנו הגאון הצדיק מוה"ר יוסף מאיר טיגערמאן זצ"ל הי"ד אב"ד ניייהיזל. כשלמד במאד אצל הגאון האמיתי מוה"ר עמרם בלום זצ"ל בעל "בית שערים" בהיותו אב"ד מאד, בימי נעוריו, חתן בן עושר אחד

מתושבי קהלתם עד אשר יביאו עידיהן תעודת הרב מרא דאתרי אשר המה עומדים תחת דגלו שע"פ דתה"ק אין דבר המעכב לסדר להם קידושין כדת משה וישראל, ושנית שלא יקרב איש זר לסדר קידושין בלי רשות והורמא מהרב מרא דאתרא ומי שיעבור על אזהרתינו יעבירו אותו מכל משרת בקודש ואם שוחט הוא תהיה שחיטתו אסורה.

בשנת תרנ"ט דרשה הממשלה מקהלות ישראל להציע לפני דעתם מה לעשות ולתקן שלא יתילדו מקרים רעים ממיתת ילדים קרוב לזמן המילה, והרופאים החליטו כי זה בסבת מוהלים שאינם מומחים וגם אינם שומרים חוקי הנקיון הנדרשים, ובהסכמת איזה רבנים גדולים ערכו לפני הממשלה לנכון לעשות איזה סדרים שלא יגש איש שאינו מומחה למלאכת הקודש והעיקר שיהיה מורשה מפי המרא דאתרא. אמנם המתחדשים אשר יותר מעשרים שבה כבר מרוע מעלליהם העבירו את המציצה לגמרי באמרם כי המציצה יכולה לדבק את החולה, והממשלה קבלה דעתם ונתנה פקודה שעיקרה להדהר על הנקיק שלא יזלפו יין על פי המכה כנהוג אחר המציצה בפה וק"ו מובן מעצמו שלא לעשות מציצה בפה. אז יצאו כל הרבנים מנהיגי ישראל, ביניהם רבינו (כאב"ד אויפאלו), בכלי נשק ללחום (נגד) גזירה זו והתקינו גילוי דעת נוסחא א' כתובה שגם המציצה מגוף המצוה היא, ומי שנוגע בה כאילו נוגע בגוף המצוה ומה שנוגע לנקיון יעשו הרבנים תקנות כפי הצורך, ובעזה"י בלוחות שניות נתבטלה הפקודה לגמרי ולא נשאר ממנה רושם כלל.

רבינו חתם גם על קול קורא בשנת תרס"ד אשר חתמו עליו גדולי מדינת הגר נגד תנועת הציונות. וזאת אשר כתב: "כל מי שיש לו מוח בקדקדו ולא אבד האמונה בלבבו, יבין לשמור רגלו מלכד במצודת ציון אשר יחושו עת פדיון, וממושלי ארץ יבקשו רשיון, ולפני ה' אין שופכים לב דיון, ואם באר חפרוהו שרים שותים מי המרים מבורות נשברים, ותנועה הציונית אינה תנועה גדולי תורה וישירים, רק תנועה קטני אמונה וקולטורים, לכן בית יעקב מאמינים התבוננו מזקנים, ואל תתערבו עם שונים, ולא תשענו למשענת קנים, ולא תאספו באסיפתם ושפכו כמים לבבכם פני שוכן מעונים, כנפש המצפה לישועה ומלאה הארץ דעה. עמרם הק' בלום אבד"ק ב' אויפאלו".

נסיון בכל מצב

ובאמת בסוף היה טענה עליו שהשתדל יותר מדאי אצל שר המשקים ונוספו לו ב' שנים, כפירוש רש"י עה"פ "ולא זכר שר המשקים את יוסף וישפחהו" (בראשית מ, כג) וז"ל: "מפני שתלה בו יוסף לזכרו הוזקק להיות אסור עוד שתי שנים". ופה החידוש. שלכאורה שולחים אל האדם עזרה וסיוע, ולמה שיחשוב שזה נסיון. ובסופו של דבר נתברר כי זה היה באמת הנסיון, לראות איך ישתמש בסייעתא דשמיא שקיבל. שכל ענין הנסיון הוא לחזק ולבסס את מעמדו של האדם. ודוקא יוסף שהיה מושלם בבטחון וכמו שכתוב "אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו" (תהלים מ, ה) ואמרו חז"ל (ב"ר פט, א) זה יוסף. דוקא הוא נתנסה כדי לחזק את דרגתו זו. כי הנסיון הוא חלק מביסוס המדרגה.

(דעת חיים - רבי חיים וואלקין)

לימד אותו הלכות שבת, והיה שומר את השבת על כל הלכותיה, ונזהר מלחלל את השבת, וזהו "לעשות מלאכתו" - מלאכתו של שבת. למרות טומאת מצרים היה יוסף שומר את השבת ולומד את הלכותיה מדי שבת בשבתו, ולימוד התורה בשבת היה שומר אותו מלהתערב במצרים וללמוד ממעשיהם, וכמו ששמר בשנים שאחרי כן על כלל ישראל במצרים. (מחשבת מוסר - מרן הגרא"מ שך זצ"ל)

וכו'. שמה (מתשובה ש"ב - ש"ד) האריך בדברי מוסר להחזיר העטרה ליושנה שיעשו כולם אגודה אחת לעשות רצונו בלבב שלם. גם בשנת תרמ"ט באו הרבה רבנים על החתום וביניהם רבינו, כדי לחזק את התקנות לקהלות היראים. בשנת תרל"ו (כאב"ד מאד והגליל) נמצאת חתימתו על כרוז נגד הראבבינער סעמינאר "שלא להעביר מזרעם למולך ושלא להתנדב כסף או שוה כסף לבית הסעמינאר ושלא להסמיך ולתת שום היתר הוראה אפילו רק לדיני וושט וצומת הגידין לשום אחד מתלמידי הסעמינאר". על החתום באו כל רבני המדינה.

בשנת תרמ"ב הצטרף רבינו למכתבו של הגאון המפורסם מאיזענשטאט ועוד רבנים, בו פונים הם למנהלי מחזיקי הדת בעיר לבוב שלא להעמיד מנהיגים וראשים אך ורק יראי ה', כי הכל הולך אחר המעמיד, וכל אחד יתאמץ בכל כוחו לתת המשורה ביד היראים וחרדים לדבר ה' לפקח בתקנת הקהל.

בעת ההיא התחילו המשכילים להדפיס ספרים למיניהם ולשנות מהתורה והמסורה. בשנת תרמ"ב (בכהנו ברבנות חוסט) יצאו הרבנים בקול קורא נגד הדפסת כמה ספרים ישנים מן הקדמונים קדושי עליונים, אשר בו נטמנו רעיונות מלאו מינות, הבאים בחדרי הספר פנימה, ויעשו הערות זרות, אמרות מלאי ארס, סביבות המחברת, ויחמרו את הספרים מבית ומחוץ בכופ"ר, ויטחו דברים, אשר רבותינו לא שערם, וגם בתורת ה' תמימה שלחו ידם והוציאו ספר מחדש לקצר ולבחור פרשיות מה שיש ללמוד עם צעירי בני ישראל לדאבון נפש כל השומעים. ועוד לא השיב זה ידו מבלע נחלת אבות, התורה והמצוות, והנה הוציאו גמרא חדשה ונקראה בשם המדר"ך לפרוץ גדר לשנות הסדר, להוביש את מי ים התלמוד, לבלבל השלחן אשר לפני ה' תמיד. וגזרו שלא לאספם אל בתי בני ישראל ומכ"ש לקרות בם. וגם הסכימו שיהיו כל תופסי תורה נזהרין לתת הסכמה למחבר ספרים רק אם ידוע כי תורתו אומנתו, וגם ליזהר לנותן הסכמה שידע עם מי הוא מצטרף בהסכמות.

בשנת תרנ"ו התאספו כמה מגדולי הרבנים בעיר בודאפעסט לפקח על עניינים הנוגעים להכלל והוציאו קול קורא לאמר: "אם שמכמה טעמים לא עלתה בידינו עוד לסדר כל הדברים הנחוצים לשעה ולדורות ראה ראינו לעורר את חברינו המה הרבנים הצדיקים באזהרה שלא יגשו בשום אופן לסדר קידושין אם הצדדים אינם

"ועשית נא עמדי חסד והזכרתי אל פְּרַעָה והוצאתני מן הבית הזה" (בראשית מ, יד).

הנה בספר "מסילת ישרים" (פ"א) כתב וז"ל: "כל עניני העולם בין לטוב בין לרע הנה הם נסיונות לאדם, העוני מצד אחד והעושר מצד אחד וכו' השלוה מצד אחד והיסורין מצד אחד, עד שנמצאת המלחמה אליו פנים ואחור, ואם יהיה לבן חיל וינצח המלחמה מכל הצדדין הוא יהיה האדם השלם אשר יזכה לידבק בבוראו וכו' לאור באור החיים, עכ"ל.

ועל פי דבריו, אצל יוסף מצאנו עוד אופן של נסיון. שהלא הושם בבית המאסר ומן השמים סיבבו שיאסרו גם את שר המשקים ושר האופים, והכל היה ע"י השגחה וסייעתא דשמיא על מנת להוציאו ממאסר. ובכל זאת, הכל היה גם נסיון, לראות איך ישתמש בזה.

שמירת שבת במצרים

"ויבא הַבְּיָתָה לַעֲשׂוֹת מְלֹאכְתּוֹ" (בראשית לט, יח). אמרו במדרש (ילק"ש וישב רמז קמו): רבי אליעזר אומר שבת היא, דכתיב "כי בו שבת מכל מלאכתו" (בראשית ב, ג), ומה מלאכה היתה לו, שונה וקורא מה שאביו לימדו, עכ"ל.

יעקב אבינו לימד את יוסף הלכות שבת, את האסור ואת המותר, את ל"ט מלאכות שבת, וגם בהיותו במצרים זכר יוסף שיעקב